

Devetnaesto stoljeće u hrvatskoj historiografskoj produkciji 2010.-2015.

Dugo je vremena obrada 19. stoljeća imala važno mjesto u suvremenoj hrvatskoj historiografiji. Neka od najeminentnijih imena domaće povijesne znanosti sustavno su se bavila istraživanjem razdoblja od kraja 18. stoljeća do početka Prvoga svjetskog rata ili sloma Austro-Ugarske. Razlog takvog izbora ležao je u činjenici da su tijekom 19. stoljeća slijedom promjena na širim obzorjima Europe položeni temelji moderne hrvatske nacije, a ništa manje zanimanje nije poticao povijesni okvir Habsburške Monarhije koja je u svojem kasnom razdoblju bila odličan primjer za komparativno proučavanje nacionalnog pitanja velikog dijela Starog kontinenta, početke industrijalizacije i utjecaja modernizacije na tradicionalno strukturirana društva. Do 1990. to se razdoblje ozbiljno uzimalo u obzir i kao uvod u stvaranje prve jugoslavenske države čime je imalo svoj praktični impuls. Na početku tranzicijskih godina ta je tematika i dalje bila izrazito zamjetna u istraživanjima, a u proteklih nekoliko godina pomalo je izgubila svoju privlačnost jer su očito neke druge teme, ponajprije one vezane uz Drugi svjetski rat i Domovinski rat, doživjele ekspanziju.

Pregledom *Hrvatske nacionalne bibliografije* dostupnoj na mrežnim stranicama Nacionalne i sveučilišne knjižnice, i to njenim nizom A koji obuhvaća knjige i nizom B koji se bavi člancima u periodici, može se uočiti kolika je bila produkcija u proteklih nekoliko godina od 2010., zatim i od zadnjeg održanog kongresa povjesničara (Zagreb, 2012.). A širi uvid u dostupne elektroničke zapise članaka i o recepciji dijela historiografske produkcije omogućuje portal znanstvenih časopisa RH Hrčak, kao i do sada najažuriraniji internetski portal www.historiografija.hr koji obavještava javnost o brojnim događajima vezanima uz povijesnu znanost, popularizaciju povijesnih tema te šire shvaćanje prošlosti i njenih raznih tumačenja. Očigledno je da produkcija u promatranom razdoblju nije pretjerano pala. Razlog tomu zasigurno leži u nizu okolnosti kao što su sve veći broj obrazovnih ustanova koje se bave poučavanjem povijesti i stvaranjem osoblja kvalificiranog za historiografsku djelatnost i shodno tomu sve veći broj povjesničara na tržištu rada. U obzir treba uzeti i zanimanje privatnih izdavača koji još uvijek održavaju solidnu produkciju naslova, štoviše objavljuju neke od najvažnijih

knjiga, čime na svoj način upotpunjuju ritam izdavanja temeljnih djela iz sfere izdavaštva javnih ustanova bez čijih poticaja, s druge strane, ne bi ni izlazila apsolutna većina historiografskih časopisa.

U ovom pregledu nema pretenzije da se kritički osvrćemo na svaki navedeni naslov. Cilj nam je bio da pokažemo predmete historijskog istraživanja i u što većoj mjeri potkrijepimo ih pojedinim primjerima. Na dalje, moramo istaknuti da je ovdje riječ o selektivnom izboru zbog ograničenog vremena za obradu podataka tako da nije pokrivena cjelokupna produkcija koju je realno i teško pratiti zbog brojnosti izdavača.

Krenimo s uvidom u sintetičke priloge. Prva dva naslova dolaze iz pera sveučilišnih nastavnika i po svojoj kvaliteti preglednog izlaganja materije spadaju u vrlo korisnu dopunu dosadašnje udžbeničke literature. Iskra Iveljić bavi se tumačenjem prijelaza područja banske Hrvatske i Vojne Krajine iz kasnostaleškog prema modernom građanskom društvu.¹ Dvojac Marko Trogrlić i Nevio Šetić obradili su povijest Dalmacije i Istre u 19. stoljeću.² Obje knjige krasi osjećaj za dopunu novijim historiografskim nalazima, što i nije bio slučaj u nizu sinteza novijeg datuma koje su zanemarivale rezultate i podatke do kojih su dolazile njihove kolege. Veći je broj članaka koji se bave različitim aspektima hrvatsko-mađarskih odnosa objavljen u posebnom zborniku posvećenoj toj temi o bilateralnim vezama dvaju naroda. Riječ je o zborniku radova koji donosi na hrvatskom i mađarskom jeziku izlaganja sa skupa *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara: ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*, održanog 2014. u Budimpešti. O tim odnosima, kad je riječ o 19. stoljeću radi se o zbivanjima tijekom revolucionarne 1848.-49. ustanovama u doba dualizma te pojedinim gospodarskim temama i Prvoga svjetskog rata, pisalo je više povjesničara iz obaju zemalja, nastojeći ukazati na prožetost obostranih veza u zajedničkoj državi.³ Tomislav Markus (1969.-2010.) prikazao je preko devet ogleđa posvećenih najistaknutijim pripadnicima hrvatske političke elite utjecaj južnoslavenske ideje u hrvatskom javnom životu do stvaranja prve jugoslavenske države, ispitujući prije svega obilježja hrvatsko-srpskih veza.⁴ Njegov je zaključak da nisu postojali dominantni procesi koji bi izričito vodili prema stvaranju jugoslavenske države, a još manje prema kovanju jugoslavenske nacije. U pogledu izbora teme, slično njemu piše i Petr Stehlík, koji je u svoj pregled uvrstio i neke poveznice sa širom slavenskom politikom u Habsburškoj Monarhiji.⁵ Neki drugi primjeri pokazuju nam kako su velike teme bile zastupljene u širim povijesnim pregledima. U manjku većih

1 I. Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*, Leykam International, Zagreb, 2011.

2 M. Trogrlić – N. Šetić, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*, Leykam International, Zagreb, 2015.

3 *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*, gl. urednici Pál Fodor i Dinko Šokčević, Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti i Hrvatski institut za povijest, Budimpešta 2015.

4 T. Markus, *Solidarnost i sukob interesa na slavenskom Jugu: Južni Slaveni u hrvatskoj političkoj misli 1844.-1918.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2012.

5 P. Stehlík, *Između hrvatstva i jugoslavenstva: Bosna u hrvatskim nacionalno-integracijskim ideologijama 1832–1878.*, Srednja Europa, Zagreb, 2015.

radova koji bi slijedili dosege Igora Karamana, Mirosłave Despot ili Mire Kolar Dimitrijević dobrodošao je drugi svezak pregledne knjige o povijesti hrvatske ekonomske misli akademika Vladimira Stipetića koja se odnosi na razdoblje od 1848. do 1968., obuhvaćajući, prema autoru, put od početaka hrvatske moderne povijesti do provedene industrijalizacije.⁶ Područje pravne povijesti dobilo je svoj udžbenik čiji je autor Dalibor Čepulo.⁷ Treći dio udžbenika obrađuje razdoblje od 1791. do uspostave jugoslavenske države iz 1918., donoseći niz poglavlja o ključnim temama pravnog sadržaja nezaobilaznog za razumijevanje zbivanja u tom vremenskom odsječku (na pr. municipalna prava, Ožujski ustav, izborni zakoni, nagodba i dr.). U udžbeniku o povijesnom zemljopisu Hrvatske uvršteno je poglavlje „Početci zakašnjele industrijske revolucije u okviru Austro-Ugarske Monarhije“ koje sagledava promjene izazvane propašću Mletačke Republike i ulaskom Dalmacije i Istre u Habsburšku Monarhiju, pri čemu je poseban naglasak stavljen na utjecaje izgradnje i širenja željezničke mreže kao ključa preobrazbe austro-ugarske imperije.⁸ Stijepo Obad opisao je pak koristeći bogatu zbirku zbirku zemljopisnih karata u zadarskom arhivu granice Dalmacije na njenom južnom dijelu.⁹ Pri tome je ukazao na stanje iz 19. stoljeća, kad je Dalmacija obuhvatila Boku kotarsku i područje bivše Dubrovačke Republike, a tijekom Prvoga svjetskog rata otvoreno je detektirao tko je imao aspiracije na prisvajanje tih dijelova. Ništa manje važna tema o hrvatskom katoličanstvu zastupljena je u djelu Ive Banca koji u jednom u nizu svojih vrijednih ostvarenja piše o utjecajima modernizacijskih silnica i sekularističkih zahtjeva na Katoličku crkvu, pri čemu nezaobilazno prati takva strujanja i kroz čitavo 19. stoljeće do sloma Austro-Ugarske.¹⁰

Upada u oči da je konačno znatno veća pozornost posvećena predpreporodnom razdoblju i to onoj sastavnici koja je vezana uz povijest francuske uprave. Glavni povod za takav pomak bilo je obilježavanje 200. godišnjice osnivanja Ilirskih pokrajina koje je oplođeno s više radova. Središnji skup koji je održan u Zagrebu i Zadru rezultirao je voluminoznim zbornikom radova u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti koji je uredio akademik Franjo Šanjek, čijim je zalaganjem došlo do okupljanja znatnog broja hrvatskih i francuskih povjesničara. Napose je važno za domaću historiografiju da se mogla upoznati s brojnim stručnjacima s francuske strane, specijaliziranih za teme s područja Francuske revolucije i Napoleonovih ratova (Jacques-Olivier Boudon, Thierry Lentz, Jean Marc Olivier, Emmanuel Courrèges, Michel Kerautret,

6 V. Stipetić, *Dva stoljeća razvoja hrvatskoga gospodarstva: (1820.-2005.)*, HAZU – Razred za društvene znanosti, Zagreb, 2012.

7 D. Čepulo, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu od srednjeg vijeka do suvremenog doba*, Pravni fakultet, Zagreb, 2012.

8 Nikola Glamuzina – Borna Fuest-Bjeliš, *Historijska geografija Hrvatske*, Sveučilište u Splitu, Split, 2015.

9 S. Obad, *Južne granice Dalmacije: od 15. stoljeća do danas*, Državni arhiv u Zadru, treće izdanje, 2013.

10 I. Banac, *Hrvati i crkva: kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti*, Profil, Zagreb – Svjetlo riječi, Sarajevo, 2013.

Jean Tulard, Emmanuel de Waresquiel, Géraud Poumarède, Olivier Chaline i dr.)¹¹ Nešto skromnijih ambicija bio je zbornik radova koji se fokusirao na položaj Dalmacije pod Napoleonovom vlašću.¹² Od zasebno objavljenih članaka po raznim časopisima važni su tekstovi Alexandra Buczynskog o opsadi Zadra iz 1813. i pobuni tamošnjeg Ličkog bataljuna¹³, nastavak pomnih istraživanja Drage Roksandića o francuskom časniku Luji Matutinoviću¹⁴ kao i članak Andreja Žmegača u kojemu kritički analizira Matutinovićev tekst o Ilirskim Provincijama i Crnoj Gori koji zrcali prihvaćanje raznih mjera francuske uprave¹⁵, zatim analiza jedne od hrvatskih vojnih sastavnica u napoleonskim ratovima¹⁶, tumačenje engleske intervencije na jadranskom području na primjeru otoka Krka¹⁷ i kritički primljen izvještaj generala Molitora o ratnom pohodu u Dalmaciju.¹⁸ O podizanju vojske ili pučkom ustanku kao važnoj sastavnici napoleonskih ratova piše Antonio Bosio.¹⁹ Za istovremeno razdoblje u pogledu hrvatskih zemalja koje nisu dospjele pod francusku upravu, nego su ostale u sastavu Habsburške Monarhije, posebno značenje ima kritičko objavljivanje knjige zapisnika odluka grada Osijeka za 1810. i 1811. čime je nastavljeno stručno izdavanje takve vrste gradiva jednog od tadašnjih slavonskih središta koje baca znatno više svjetla na rad gradske uprave.²⁰ Na kraju, važno djelo o određenju poretka nakon Napoleonova pada priredio je Marko Trogrlić, slijedeći na neki način 200. godišnjicu Bečkog kongresa o kojem je održano nekoliko zapaženih međunarodnih konferencija u inozemstvu.²¹

Kad je riječ o radovima vezanim uz razdoblje do pojave „proljeća naroda“ i izbivanja građanskog rata u Monarhiji, izdvaja se monografija Kristine Milković Šarić u kojoj se bavi djelovanjem Josipa Jelačića za vrijeme njegove službe u Prvoj banskoj pukovnij

- 11 *Hrvati i Ilirske pokrajine: (1809.-1813.)*, ur. F. Šanjek, HAZU, Zagreb, 2010.
- 12 *Dalmacija za francuske uprave (1806.-1813.)*: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, 18.-19. 2006., Književni krug i Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, 2011. Vidjeti i katalog izložbe *Francuska uprava u Dalmaciji u fondu Znanstvene knjižnice Zadar*, ur. Milenka Bukvić, Znanstvena knjižnica i Hrvatsko-francuska udruga, Zadar, 2011.
- 13 A. Buczynski, „Tinjajući krajiški patriotizam i opsada Zadra 1813. godine“, *Povijesni prilozi*, 29(2010), br. 38, 235-282.
- 14 D. Roksandić, „Lujo Matutinović, soldato e scrittore“, (drugi dio), *Atti*, Centro di ricerche storiche, Rovinj, 40(2009), 173-199.
- 15 A. Žmegač, „Matutinović između 'struke' i politike“, *Adrias*, sv. 21, Split, 2015., 143-151.
- 16 Nikola Tominac, „Hrvatske krajiške pukovnije u francusko-habsburškom ratu 1809. godine“, *Senjski zbornik*, 37(2010), 99-118.
- 17 Franjo Velčić, „Zašto su Englezi 1808. godine bombardirali i orobili Omišalj i grad Krk?“, *Krčki kalendar*, 2012, 72-77.
- 18 Pohod 1806. u Dalmaciju: Izvještaj generala Molitora, pr. Ante I. Curac, *Godišnjak grada Korčule*, 12(2010), 393-411.
- 19 A. Bosio, „Insurekcija u Hrvatskoj 1809. godine: dokumenti koji se čuvaju u Državnom arhivu u Karlovcu“, *Svetlo*, Karlovac, br. 1-2, 2010, 129-138.
- 20 *Zapisnik političkih i gospodarskih odluka slobodnog i kraljevskog grada Osijeka: za 1810. i 1811. godinu*, pr. Stjepan Sršan, Državni arhiv, Osijek, 2011.
- 21 *Bečki kongres: (1814./1815.) Historiografske refleksije o 200. obljetnici*, Leykam international, Zagreb, 2016.

s naročitim naglaskom na analizi pristupa budućeg bana prema vojnokrajiškom pitanju.²² Nakon iscrpnih studija o njegovu banovanju, ova je knjiga znatni korak naprijed u cjelovitijem upoznavanju Jelačića. O uređenju austrijske uprave na načelima centralizma i crkvenom preustroju u Dalmaciji slijedom bule Locum Beati Petri pape Lava XII. minuciozno piše Stjepan Ćosić.²³ Teme vezane uz Hrvatski narodni preporod i 1848. čini se da su u znatnoj mjeri iscrpljene ranijim istraživanjima. Ipak, pojavile su i za to područje novi radovi čiji su autori nastojali uklopiti u svoja proučavanja i neke teoretske predloške. Ivančica Jež prikazala je tako situaciju u Varaždinu, koristeći poznatu koncepciju Miroslava Hrocha o oblikovanju i razvitku modernih nacionalnih pokreta u srednjoj i istočnoj Europi.²⁴

Za kasnija razdoblja, ako bismo nastojali istaknuti neka standardna poglavlja iz hrvatske povijesti, možemo uvidjeti da nije bilo previše novijih rezultata. Uz 200. obljetnicu smrti Ivana Mažuranića pripremljen je i održan skup pod naslovom *Intelektualac, kultura, reforma: Ivan Mažuranić i njegovo vrijeme* u organizaciji Pravnog fakulteta u Zagrebu i uz suorganizatore Filozofski fakultet u Zagrebu i Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zbornik radova s tog skupa je u pripremi za tiskanje. U slučaju početka 20. stoljeća izdvaja se tematski blok posvećen istraživanju 1903. godine s naglaskom na odjeke na području Bjelovara i Križevaca.²⁵ Zanimljivo je da nije došlo do obilježavanja nekih važnih događaja – Rakovičke bune, narodnog pokreta iz 1883., početaka novog kursa ili pojave Hrvatsko-srpske koalicije – koje bi pružilo prigodu za ponovno ispitivanje tih važnih sastavnica povijesti nagodbene Hrvatske pa i šire. Mirko Valentić objavio je knjigu u kojoj je skrupulozno analizirao izvorne dokumente sa ekspanzivnim sadržajima srpskog nacionalizma, započevši s onima od 19. stoljeća na dalje.²⁶ Preludij u Sarajevski atentat i izbijanje rata bilo je obilježavanje stogodišnjice Balkanskih ratova. Premda u njima građani Hrvatske ili hrvatskih zemalja po svom položaju pod habsburškom dinastijom nisu sudjelovali, izuzevši manji broj vojnih dragovoljaca, novinskih izvjestitelja i nekih drugih profesija, već su i ranija istraživanja pokazivala značajan utjecaj Balkanskih ratova, odraze slavljenja trijumfa srpske vojske i posljedice daljnjeg urušavanja Osmanskog Carstva na hrvatsku javnu scenu. Najusredotočeniji istraživač tih ratova je Igor Despot koji je objavio monografiju posvećenu upravo toj temi.²⁷

22 K. Milković Šarić, *Josip Jelačić u Prvoj banskoj pukovniji : (1841. - 1848.): prilozi za povijest političke ideologije Josipa Jelačića*, Plejada, Zagreb, 2014.

23 S. Ćosić, „Državna uprava u Dalmaciji i crkveni preustroj 1828./1830. godine“, *Croatia Christiana periodica (CCP)*, 34(2010), br. 65, 51-66.

24 I. Jež, „Neka obilježja preporodnog razdoblja nacionalnog pokreta u Varaždinu: (1838. - 1848.)“, *Historia Varasdiensis*, 1(2011), 145-165.

25 Tematski blok s autorskim priložima T. Luetić, Đ. Škvorca, M. Kolar-Dimitrijević, Ž. Karaule, H. Petrića, D. Sremića i O. Blageca u: *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, 15(2014), br. 1.

26 M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske: 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, Hrvatski institut za povijest, Slavonki Brod i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2010.

27 I. Despot, *Balkanski ratovi 1912.-1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, Plejada, Zagreb, 2013.

Niz je kritički pisanih biografija i životopisnih priloga čiji su autori nastojali na što sveobuhvatniji način interpretirati značaj istaknutih osoba koji su svojim aktivnostima ostavili nezaobilazne tragove. A da bi se odredili određeniji pravci stvaranja ove historiografske vrste, valja kazati da je riječ o kombinaciji starijeg tipa narativne povijesti i onog suvremenijeg koji nastoji proučavati što dublje znamenitije pojedince kako bi o njima dobili što cjelovitiju sliku bez ignoriranja određenih sastavnica života i vanjskih elemenata koji na njega utječu. O Ljudevitu Gaju kao ključnom predvodniku Ilirskog pokreta piše Elinor Murray-Despalatović.²⁸ Riječ je o prijevodu njene knjige s engleskog jezika iz 1975. koja je tako još uvijek uz poznatu Horvatovu studiju o Gaju rijedak primjer sustavnog tumačenja njegovih idejnih shvaćanja, napose u kontekstu određivanja nacije kao moderne kulturne zajednice. Kristian Novak objelodanio je Gajev memorandum upućen ruskom caru Nikoli I., još jedan važan dokument Gajeve „tajne politike“ bez kojeg se ne može razumjeti njegova proturječna aktivnost.²⁹ Povjesničarka umjetnosti Ivana Mance je kritički izložila studiju o prelamanju povijesti umjetnosti i politike u golemom djelu Ivana Kukuljevića Sakcinskog, osobito važnom za očuvanje kulturne baštine u vremenu oblikovanja modernog nacionalnog identiteta pod pritiscima niza nepovoljnih političkih okolnosti.³⁰ S obzirom da su nam već dobro poznate ocjene o „ocu moderne hrvatske historiografije“ i njegovoj političkoj djelatnosti, knjiga s ovakvim pristupom dobar je poticaj za transdisciplinarna propitivanja. Više obavijesti o prilikama u Bosni za vrijeme ilirskog pokreta i neoapsolutizma donosi članak Vlaste Švoger o Martinu Nediću koji je ovdje pod istraživačkim radarom jer je pisao izvješća za Gajeve novine i na taj način utjecao na stvaranje javne slike o Hrvatima pod osmanjskom urpavom.³¹ Andrea Feldman usredotočila se na Imbru Tkalca i njegove prinose širenju liberalne ideologije koje je kritički sagledala u okolnostima nezaustavljivog prodora nacionalizma širom Europe.³² Time je historiografija ispunila zadaću i dobila odgovor na pitanje tko je bio Tkalac? Nove i do sada najpotpunije rezultate o Andriji Torkvatu Brliću iznijela je Vlasta Švoger, smještajući još jednog liberala njegova vremena u kontekst modernističkih pregalaca.³³ Višestranu je obrađeno značenje biskupa

28 E. Murray-Despalatović, *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*, Srednja Europa, Zagreb, 2016.

29 K. Novak, „Memorandum Ljudevita Gaja ruskome caru Nikoli I. iz listopada 1838.“, *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, knj. 38, Zagreb, 2015., 423-454.

30 I. Mance, *Zercalo naroda: Ivan Kukuljević Sakcinski: povijest umjetnosti i politika*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2012.

31 V. Švoger, „Martin Nedić o prilikama u Bosni i Hercegovini sredinom 19. stoljeća“, *Historijski zbornik*, 65(2012), 2, 387-420

32 A. Feldman, *Imbro Ignjatijević Tkalac: europsko iskustvo hrvatskog liberala: 1824.-1912.*, Antibararus, Zagreb, 2012.

33 V. Švoger, *Ideali, strast i politika: život i djelo Andrija Torkvata Brlića*, Hrvatski institut za povijest Zagreb i Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2012. Ista autorica istog je političara obradila u članku „Mađari i mađarska politika u političkom djelovanju Andrije Torkvata Brlića“, *Časopis za suvremenu povijest (ČSP)*, 46(2014), br. 2, 363-361. O popularnosti istraživanja Torkvat Brlićeva života svjedoči i objavljeni zbornik radova o njemu: *Zbornik o Andriji Torkvat Brliću*, Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod, 2012.

Juraja Dobrile. Prerađenu doktorsku disertaciju o njemu objavio je Mihovil Dabo, iznivejši niz nepoznatih pogleda o Dobrilinoj crkvenoj, političkoj i socijalnoj djelatnosti čime je upotpunio saznanja o ključnoj osobi narodnog preporoda u Istri.³⁴ U povodu dvjestote godišnjice njegova rođenja objavljena je njegova doktorska disertacija u prijepisu i prijevodu Mate Križmana s latinskog jezika te uvodnim tekstovima koji tumače crkveno-teološki značaj teze i stavljaju njegovo biskupsko djelovanje u širi kontekst kretanja u Monarhiji.³⁵ Također je održan međunarodni znanstveni skup „Dr. Juraj Dobrila (1812.-1882.) i stoljeće Krasne zemlje (1912.-2012.)“ koji je okrunjen istoime-nim zbornikom radova, a Ilija Jakovljević priredio je Dobrilina *Pastirska pisma i poslanice* (Pazin, 2015.). Nove priloge o Strossmayeru napisali su Zoran Grijak koji se na temelju kritičke elaboracije izvora fokusirao na odnos đakovačkog biskupa i Ise Kršnjavija³⁶, Ivan Milotić koji je proučio načine biskupova podupiranja putem stipendija i zaklada istarskog narodnjačkog pokreta³⁷, Mato Artuković koji piše o biskupovom odnosu prema jezičnom pitanju u željezničkim školama³⁸, Željko Karaula koji donosi nekoliko pisama koje je grkokatolički biskup Ilija Hranilović poslao biskupu³⁹ i Maja Polić koja je izdvojila riječku tematiku u sklopu poznate korespondencije Rački-Strossmayer i tako je prilagodila naslovu časopisa u kojem je objavljen taj rad.⁴⁰ Važan doprinos poznavanju recepcije Strossmayera u inozemnim krugovima i to u očima kneza Henrija Bégouena koji se susretao s biskupom i s njim razmjenjujući pisma upoznao jedan tip jugoslavenske ideologije kojeg je uzimao u obzirom prigodom stvaranja Kraljevstva SHS ponudila je Ines Sabotić.⁴¹ Agilni Mato Artuković približio je čitateljima i lik Gjure Pilara, najpoznatijeg hrvatskog geologa 19. stoljeća i Strossmayerovog suradnika, koji se okušao i u politici kao pristaša narodnjačke ideologije.⁴² Da nije zamrlo zanimanje za istraživanjem Mihovila Pavlinovića pokazali su Katarina Ivon svojim člankom o „rekonstrukciji njegova ideniteta“ i Ivan Marković koji se bavio pitanjem odnosa

34 M. Dabo, *Sve za Boga, vjeru i puk: biskup Juraj Dobrila u svom vremenu*, Državni arhiv u Pazinu i Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015.

35 Juraj Dobrila, *De Confessione sacramentali*, Državni arhiv, Pazin 2012.

36 Z. Grijak, „Uspomene i razgovori s biskupom Strossmayerom Izidora Kršnjavog kao povijesni izvor“, *Scrinia Slavonica*, 11(2011), br. 1, 97-181.

37 I. Miletić, „Potpore biskupa Josipa Jurja Strossmayera čitaonicama i narodnjačkom pokretu u Istri (Građa Dijecezanskog arhiva u Đakovu)“, *Vjesnik Istarskog arhiva*, sv. 20, 2013, 209-227.

38 M. Artuković, „Biskup Strossmayer i pitanje jezika u školama ‘mađarski kralj, državnih željeznica‘ u Hrvatskoj“, *CCP*, 34(2010), br. 66, 153-169.

39 Ž. Karaula, „Pisma grkokatoličkog biskupa Ilije Hranilovića biskupu đakovačko-srijemskom Josipu Jurju Strossmayeru (1886.-1889.) iz arhiva HAZU“, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, sv. 17, br. 1, 2015., 57-67.

40 M. Polić, „Nekadašnja Rijeka i Riječani s osvrtom na Korespondenciju Rački-Strossmayer“, *Problemi sjevernog Jadrana*, 11(2011), 39-71.

41 I. Sabotić, „Henri Bégouen, la Croatie et les ‘Yougoslaves‘“, *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije* (dalje: *Pilar*), sv. 6, br. 11, 2011, 51-83.

42 M. Artuković, „Crte o političkom radu broskog saborskog zastupnika dr. Gjure Pilara“, *Scrinia Slavonica*, 12(2012), br. 1, 95-114.

Pavlinovića i leksikografa Dragutina A. Parčića.⁴³ O Vladimiru Ardaliću, suradniku *Zbornika za narodne običaje i život Južnih Slavena*, pedantno piše Drago Roksandić.⁴⁴ Za područje Dalmacije prikladan je primjer biografskog istraživanja Lovorke Čoralić koja je u obzir uzela povijest jedne šibenske obitelji i zatim ukazala na njihove značajke u dužem vremenskom razdoblju, pri čemu je za 19. stoljeće iznijet slučaj stvaranja pobornika autonomaštva.⁴⁵ Milovan Buchberger iznosi niz novih podataka o utjecajnoj obitelji Mazzura.⁴⁶ Ruski povjesničar Mihail Vaščenko bavi se biografskim elementima Krunoslava Heruca koji se odnose na njegov dio života u Rusiji.⁴⁷ Upada u oči da su tako, nakon radova Ivana Očaka, upravo inozemni povjesničari potaknuli obnovu zanimanja za nova istraživanja o tom hrvatskom emigrantu, novinaru i knjižaru tragom njegovih boravaka u Bugarskoj i Rusiji pa je tako i bugarski povjesničar Svetlozar Eldarov objavio 2005. u Sofiji korisnu knjigu o njegovoj epizodi sudjelovanja u bugarskim postojbama u ratu iz 1885. protiv srpske vojske. Tandem Zoran Grijak i Stjepan Ćosić na cjelovit su način proučili kontroverznu političku dionicu životnog puta Luje Vojnovića u kontekstu njegove slojevite povezanosti s djelovanjem R. W. Seton-Watsona.⁴⁸ Uvjerljivo je prikazan put koji ih je doveo do zajedničke težnje rušenja Habsburške Monarhije i kasnijih razmimoilaženja u prosudbama o političkim potrebama poslijeratnog poretka. Grijak je još pisao i o manje poznatom djelovanju Iva Vojnovića kao kotarskog upravitelja u Supetru, ukazujući pri tome i na njegove mijene u nacionalnoj samoidentifikaciji.⁴⁹ To je samo jedan od primjera kako se može povjesničarskim istraživanjima još dublje proniknuti u biografije istaknutih književnika i time potpunije shvatiti pravce njihovih života mimo isključivog propitivanja književnih kvaliteta. Za proučavanje utjecaja i dalje povjesničarima privlačnog Seton-Watsona nezaobilazan je i članak Zlatka Matijevića koji daje podatke o njegovu odnosu prema dijelu političara iz redova hrvatske politike (tzv. austrokatista) za vrijeme bana P. Raucha.⁵⁰ Do sada sporadično spomenutim djelatnostima svećenika, sveučilišnog profesora i saborskog

43 K. Ivon, „Mihovil Pavlinović u „Narodnom koledaru”. Primjer kompleksnog osobnog imaginarija druge polovine XIX. stoljeća“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 54, 2012, 251-272 i I. Marković, „Mihovil Pavlinović i Dragutin A. Parčić još jedna plodna veza iz 19. stoljeća“, *Filologija*, 56, Zagreb, 2011., 51-81.

44 D. Roksandić „Vladimir Ardalić o sebi i drugima – drugi i Ardalić“, *Godišnjak Tititus: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, sv. 4, br. 4, 2012., 19-56.

45 L. Čoralić, „Od zapovjednika hrvatske konjice do gorljivih autonomaša – šibenska obitelj Fenzi (XVII. stoljeće – početak XX. stoljeća)“, *Povijesni prilozi*, sv. 41, br. 41, 2011, 203-231.

46 M. Buchberger, „Skice za portret tišnjanske porodice Mazzura“, *Gordogan*, 13(2015.), br. 31-32, 60-77.

47 M. Vaščenko, „Krunoslav Heruc i promidžba velikohrvatske ideje u Rusiji: nepoznata strana djelovanja „hrvatskog konzula““, *ČSP*, 43(2011), 2, 577-586.

48 Z. Grijak – S. Ćosić, *Figure politike: Lujo Vojnović i Robert William Seton-Watson*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2012.

49 Z. Grijak, „O književnom i javnom djelovanju Iva Vojnovića s posebnim osvrtom na „supetarsku aferu” 1907. godine“, *Pilar*, sv. 7, br. 12(2), 2011, 9-49.

50 Z. Matijević, „Isidor Kršnjavi and Robert W. Seton-Watson on politics in Croatia during the reign of Ban Pavao Rauch“, *Review of Croatian History*, 6(2010), 267-289.

zastupnika iz pravaških redova Josipa Pazmana posvetio je Matija Berljak čitavu monografiju, nastojeći ga ravnopravno valorizirati kroz sve tri strane javnog nastupa.⁵¹ Bok uz taj naslov ide i biografija Frana Barca, u kojoj su simultano praćeni teološki profil i političke aktivnosti u sklopu Starčevićeve stranke prava tog rektora Sveučilišta u Zagrebu za vrijeme rata (1915.-16.).⁵² Mario Stipančević ukorio je temu svoje doktorske disertacije o Emilu Laszowskom koja je nastala zahvaljujući sustavnom ispitivanju osobnog arhivskog fonda Laszowskog s naglaskom na njegovo službovanje u Zemaljskom (Državnom) arhivu u Zagrebu.⁵³ Marjan Diklić nastavio je istraživati politički put Ive Prodana i njegove utjecaje na dalmatinsku scenu.⁵⁴ Autor ovog pregleda nastojao je kroz analitički prikaz više biografija iz pravaške sredine ponuditi dublje razumijevanje pravaštva u širem vremenskom luku druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća, ukazujući na razne oblike ispreplitanja individualnih i kolektivnih akcija.⁵⁵ Ni pojedini zbornici radova nisu mimoišli pristup ulozi istaknutih pojedinaca prošlosti tako da je na tragu propitivanja intelektualne povijesti i s naglaskom na interpretaciji njegovih pravničkih prinosa istražen lik Baltazara Bogišića.⁵⁶ Povjesničari i povjesničarke pretežito skloniji tradicionalnom pristupu, koji još uvijek u svojim boljim izdanjima donosi mogućnosti kvalitetnih rekonstrukcija, fokusirali su se na bana Josipa Šokčevića i njegovo doba.⁵⁷ Pristup interakcije različitih disciplina proveden je i prigodom izdavanja zbornika radova o Isidoru Kršnjavom zbog čega je on po prvi put na jednom mjestu opisan iz različitih kutova promatranja, navlastito povjesničarskoumjetničke i standardno tradicionalno povjesničarske, što je svakako nužno s obzirom na njegova postignuća ostvarena tijekom obavljanja dužnosti odjelnog predstojnika za bogoštovlje i nastavu za vrijeme Khuenova banovanja.⁵⁸ Osim toga, zbog brojnih proturječnosti koje su vezane uz njegovu političku karijeru, neki od priloga bacaju više svjetla i na „konvertitsku“

51 M. Berljak, *Dr. Josip Pazman: 1863.-1925.*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta i Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", Zagreb i Papinski hrvatski zavod Svetog Jeronima, Rim, 2015.

52 I. Zvonar, *Mons. dr. Fran Barac: (1872.-1940.): život i djelo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012.

53 M. Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, Hrvatski državni arhiv, 2014.

54 M. Diklić, „Don Ivo Prodan kao svećenik, političar i zastupnik zadarskoga kraja“, *Zadarska smotra*, 61(2012), ½, 90-108.

55 S. Matković, *Izabrani portreti pravaša: prilozi hrvatskoj političkoj povijesti*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2012.

56 *Bogišić i kultura sjećanja: zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u prigodi stote godišnjice smrti Balda Bogišića*, ur. J. Kregar et al., Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2011. i *Baltazar Bogišić i njegovo doba u intelektualnohistorijskoj perspektivi*, ur. Drago Rokсандić i Branimir Janković, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, Zagreb, 2012.

57 *Zbornik radova sa znanstvenog skupa: 200 godina od rođenja hrvatskoga bana Josipa Šokčevića*, ur. Zlatko Virč, Povijesno i športsko društvo Hrvatski sokol, Vinkovci 2015. O banu Šokčeviću je zasebnu monografiju objavila Agneza Szabo pod naslovom *Ban Šokčević i njegovo doba*, Hrvatski sokol, Vinkovci, 2011.

58 *Iso Kršnjavi - veliki utemeljitelj: zbornik radova znanstvenog skupa*, ur. I. Mance i Z. Matijević, Institut za povijest umjetnosti i Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2015.

narav ideoloških sadržaja da bi se razotkrili motivi takvih mijena. Kao dopunu temi o nezaobilaznom Kršnjavome važno je izdvojiti i članak Zorana Grijaka koji je objavio podatke o njegovim odnosima s biskupom Strossmayerom, ukazujući tako na jednu od ranijih etapa na životnom putu Kršnjavoga.⁵⁹ Novu stranicu u istraživanju plemstva otvorila je Iskra Iveljić sa svojom za hrvatsku historiografiju velikom monografijom o obitelji Rauch, koja posjeduje mnoge elemente da bude standardom za proučavanje plemstva.⁶⁰ Objavljen je i jedan tematski broj o plemićkom rodu Ožegović.⁶¹ Prateći povijest niže plemićke obitelji Krajač, Željko Sirk obradio je i njihovo mjesto tijekom 19. stoljeća.⁶² Prilog biografskom poznavanju plemićkih obitelji dao je i Fiorentino Pietro Giovino koji je pratio članove roda Zamagna u Napuljskom kraljevstvu i južnoj Italiji.⁶³ Biografska komponenta obogaćena je i izdavanjem raskošnog kataloga o Anti Trumbiću koji ukazuje i na niz gradiva u pogledu njegovih djelatnosti i privatnog života koji do sada nisu valorizani.⁶⁴ Važnim dosegom produkcije uobičajno se smatra u uređenim historiografijama i kritičko izdavanje izvornog gradiva. Neke smo naslove već svrstali prema navedenim područjima istraživanja. Međutim, u prvi red nametnulo se objavljivanje korespondencija istaknutih osoba koje vrlo dobro rasvjetljavaju pojedine događaje i privatne živote glavnih aktera. U tom smislu objavljena je bogata korespondencija koju su vodili Andrija Torkvat i Ignjat Brlić s uvodnim studijama.⁶⁵ Pisma koja je Franjo Rački pisao Vatroslavu Jagiću priredili su Alojz Jembrih i Marko Vukičević.⁶⁶ Za razdoblje 1870-ih godina vrijedna je korespondencija između Ivana Kostrenčića i Metela Ožegovića.⁶⁷ Odnos između biskupa Strossmayera i Tadije Smičiklasa preko dijela njihove korespondencije temeljito su i uz najviše standarde kritičkog pristupa obradili Zoran Grijak i Andreja Ščapec.⁶⁸ Ivan Pederin i Irina Vorobjova objavili su slabo poznata pisma koje su češkom pravnom povjesničaru Karelom Kadlecem

59 Z. Grijak, „Uspomene” i „Razgovori” s biskupom Strossmayerom Isidora Kršnjavoga kao povijesni izvor“, *Scrinia Slavonica*, 11(2011), 97-181.

60 I. Iveljić, *Anatomija jedne velikaške porodice: Rauchovi*, FF press, Filozofski fakultet, Zagreb, 2015.

61 Riječ je o objavljenim člancima izlaganja s održanog skupa. *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, 1(2013), br. 1.

62 Željko Sirk, „Povijest i rodoslovlje plemenitih Krajača“, *Povijesni prilozi*, sv. 46, br. 46, 2014., 359-399.

63 F. P. Giovino, „Dubrovačka vlastela u južnoj Italiji (1681-1905): Zamage u Prati di Principato Ultra“, *Anali Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* (dalje Anali), 51(2013), br. 1, 223-271.

64 Mihaela Kovačić, *Dr. Ante Trumbić: (1864. - 1938.) : životopis kroz spise osobnoga arhiva u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu: katalog u povodu 150. obljetnice rođenja dr. Ante Trumbića*, Sveučilišna knjižnica, Split, 2015.

65 *Korespondencija Andrije Torkvata i Ignjata Brlića*, knj. 1, Pisma 1846.-1856., pr. Mato Artuković, Vlasta švoger i Mica Orban Kljaić, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2015.

66 „Pisma Franje Račkoga Vatroslavu Jagiću (1862-1873)“, *Kroatologija*, 14(2012), 1, 25-44.

67 I. Zvonar, „Korespondencija između Ivana Kostrenčića i Metela Ožegovića u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu“, *Cris, Križevci*, 14(2012), 1, 107-117.

68 Z. Grijak – A. Ščapec, „Odnos biskupa Josipa Jurja Strossmayera i Tadije Smičiklasa u Smičiklasovim pismima (1884.-1904.)“, *Scrinia Slavonica*, 13(2013), br. 1, 9-70.

uputili Baldo Bogišić i Frane Bulić na početku 20. stoljeća.⁶⁹ Mali, ali dobrodošao prilog nadopuni opsežne korespondencije Frana Supila predstavljaju dva njegova pisma iz ranije faze djelovanja koja je objavio Ivo Perić.⁷⁰ Iskorak u proučavanju veza dijela istaknutih hrvatskih političara s bečkim krugovima vojne, diplomatske i političke provenijencije učinili su zajednički Marko Trogrlić i autor ovog pregleda koji su na temelju istraživanja do sada nepoznatog gradiva o vezama Josipa Franka i drugih istaknutih pojedinaca nastojali rekonstruirati zbivanja vezana uz aneksiju Bosne i Hercegovine i neposredna poslijeaneksijska zbivanja.⁷¹ Znatan dio korespondencije književnika i političara Ante Tresić-Pavičića koji se odnosi na razdoblje njegova djelovanja do 1918. objavljen je zaslugom priređivača Ane Batinić i Živka Strižića.⁷² I tu se susrećemo s naslovima koji nisu strogo ograničeni na 19. stoljeće, ali jednim dijelom pružaju solidan uvid u oblikovanje određenih pogleda, često i suprotstavljenih, u sklopu previranja uoči izbijanja Prvoga svjetskog rata.⁷³

U ovdje promatranom razdoblju objavljen je još jedan svezak *Hrvatskog biografskog leksikona* (Kr-Li).⁷⁴ Nastavljajući s primjenom visokih redakcijskih standarda i poticanjem što kvalitetnijih autorskih pristupa, ovaj je leksikon, koji se može pratiti i u još pristupačnijoj on-line verziji, i dalje najpouzdaniji putokaz za ključne obavijesti o relevantnim imenima hrvatske povijesti. U tom svesku, primjerice, objavljene su natuknice o obiteljima Kulmer i Kušević, kao i o Kršnjavome, Kriškoviću, Kukuljević-Sakcinskom, Kvaterniku, Lenuciju i mnogim drugim imenima koji su ostavili duboke tragove za 19. stoljeće i dalje. Osim toga, uredništvo *Leksikona* je za internetsku objavu odabralo i objavilo do kraja 2015. dodatnih stotinjak po njegovu izboru životopisa (Lo-Ž). Isti izdavač, zajedno s Vijećem franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine, objavio je *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (ur. Franjo Emanuel Hoško, Pejo Čošković i Vicko Kapitanović, 2010.) u povodu 800. obljetnice utemeljenja Franjevačkog reda koji je svojim sadržajem pokrio one franjevce koji su bili značajni za povijest toga Reda u hrvatskoj povijesti. O drugim vrstama enciklopedijskih i bibliografskih sadržaja zastupljenih na internetu koji mogu biti vrlo korisni za istraživače

69 I. Pederin - I. Vorobjova, „Pisma Balda Bogišića i Frane Bulića Karelju Kaldecu“, *Croatica et Slavica Iadertina*, 8(2012), 1, 245-258.

70 „Dva pisma Frana Supila Tadiji Smičiklasu i Ivanu Krstitelju Tkalčiću iz Arhiva HAZU“, *Arhivski vjesnik*, 54(2011), 215-221.

71 *Iz korespondencije Josipa Franka s Bečom: 1907. -1910.*, pr. S. Matković i M. Trogrlić, Hrvatski institut za povijest i Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb-Split, 2014.

72 Korespondencija Ante Tresić-Pavičića, *Grada za povijest knjižvnosti Hrvatske*, knj. 39, Zagreb 2015.

73 Tomislav Jonjić i Stjepan Matković, *Iz korespondencije dr. Mile Budaka: (1907.-1944.)*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2013. kao i *Izabrani spisi Ive Tartaglije*, ur. Aleksandar Jakir i Norka Machiedo-Mladinić, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, Split, 2013. i *Prijatelji: dopisivanje Ivana Meštrovića s Ivom Tartaglijom u razdoblju od 1905. do 1947. godine*, pr. Norka Machiedo-Mladinić, Književni krug, Split, 2015.

74 *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 8, Kr-Li, gl. ur. Trpimir Macan, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2013. Za on-line izdanje vidjeti: <http://hbl.lzmk.hr/>

i one koje zanimaju povijesne teme izvijestio je Filip Hameršak.⁷⁵ Kruna interdisciplinarnog promišljanja jedne ličnosti svakako je objava jednog osobnog leksikona. Riječ je o leksikonu s 150 autorskih članaka koji se bavi djelom Antunom Gustavom Matošem, koji kao i u drugim navedenim biografskim prinosima ne rasvjetljava samo povijest jednog osobnog života, nego uz svu probranost podataka pruža pouzdan uvid o raznim značajkama Matoševa doba.⁷⁶ Vrlo koristan prilog dodatnom poznavanju Matoševih pogleda o politici, navlastito modernom nacionalizmu, srpstvu i jugoslavenstvu, posebno je elaborirao Tomislav Jonjić.⁷⁷ A na kraju ovog dijela koji se bavi poviješću istaknutih osoba svakako treba uzeti u obzir knjigu Meline Lučić o osobnim arhivskim fondovima. Ona u svojem teoretskom dijelu pomaže istraživačima da se lakše snađu u pristupu različitoj vrsti gradiva i shvate tipologiju fondova prema profilima stvaratelja, pri čemu se navode brojne ostavštine osoba vezanih uz 19. stoljeće.⁷⁸ Uz njenu knjigu korisno je konzultirati i zbornik radova sa skupa *Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine* na kojemu su sudjelovali brojni stručnjaci iz različitih disciplina, a znatan dio njih bavio se i devetnaestoljetnim temama (Galić Bešker, Dobrica, Gačina Škalamera, Tuksar, Katalinić, Magić Kanižaj, Hameršak).⁷⁹

U načelu, standardno područje istraživanja političkih ideologija i skupina nije ostalo uskraćeno s novim naslovima o temama koje su po prvi put obrađene ili su reinterpretirane. Arijana Kolak Bošnjak doktorirala je 2012. na tezi o Horvatsko-vugerskoj stranci na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i time po prvi put ponudila zaokruženiju ocjenu službeno prve političke stranke na području građanske Hrvatske. Ona je objavila i zaseban članak o društvenom sastavu te stranke s posebnim osvrtom na udio plemstva u njenim redovima.⁸⁰ O prvaku tih „mađžarona“ donio je kroki Stjepan Ćosić, a u istom časopisu je publiciran i stari tekst s još uvijek svježim pogledima Josipa Horvata o Danijelu Josipoviću.⁸¹ Povijest političkih stranaka dalmatinskih Talijana kao jednog od glavnih eksponenata njihovih nacionalnih težnji između italodalmatstva i iredentizma donosi Mirko Đinđić.⁸² O Narodnoj srednjačkoj stranci u kojoj

75 F. Hameršak, „Veliki korak za povjesničare – nova internetska bibliografija Leksikografskog zavoda“, *Historijski zbornik*, 64(2011), br. 1, 187-190.

76 *Leksikon Antuna Gustava Matoša*, ur. Igor Hofman i Tomislav Šakić, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2015.

77 T. Jonjić, „Pogledi Antuna Gustava Matoša na hrvatsko-srpske odnose“, *Pilar*, sv. 7, br. 13(1), 2012., 9-76.

78 M. Lučić, *Osobni arhivski fondovi: arhivistički pogled na prikupljanje, obradbu i interpretaciju rukopisnih ostavština i baštinskim institucijama*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2014.

79 *Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine: zbornik radova sa znanstveno stručnog skupa*, Zagreb, 9. listopada 2014., ur. Melina Lučić i Marina Skalić, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2015.

80 A. Kolak Bošnjak, „Društvena struktura Horvatsko-vugerske stranke“, *Povijesni prilozi*, sv. 48, br. 48, 2015, 153-173.

81 S. Ćosić, „Horvat Horvatom“, *Gordogan*, 8(2010), br. 19-22, 39-45 i J. Horvat, „Izdajica, lopov Daniel Josipović“, *Gordogan*, isto, 34-39.

82 M. Đinđić, „Političke stranke dalmatinskih Talijana 1886.–1914.: (1918.)“, *ČSP*, 44(2012), 3, 679-702.

vidi početak „procesa osamostaljenja srpskog pokreta“ u Dalmaciji kao i Srpskoj stranci i motivima njenog približavanja politici novog kursa raspravlja Tihomir Rajčić.⁸³ Mario Strecha obradio je u monografskom obliku povijest pravaštva koja se odnosi na njegovo do tada nezabilježeno prožimanje s idejama političkog katolicizma uz prilagodbe preobrazbama u Monarhiji.⁸⁴ Nastavljajući svoja ranija istraživanja ukazao je na pitanje identifikacije katoličanstva i hrvatstva koje je dobilo novi oblik političke akcije. Kad je riječ o pravaštvu izdvaja se i nekoliko novih članaka. Mato Artuković piše o odnosu Ante Starčevića prema Židovima na temelju objavljenih novinskih članaka uz zaključak da je suosnivač Stranke prava bio protivnik antisemitizma.⁸⁵ U drugom njegovom članku osvrće se na Milana Kerdića, posebice obrađenog kao dopisnika pravaškog lista *Sloboda* sa Sušaka.⁸⁶ O tome kako je došlo do povezivanja dijela dalmatinskih pravaša i kršćanskih socijala političara pod vodstvom Ivana Šusteršića piše Andrej Rahten, već dobro poznat našoj čitalačkoj javnosti po nizu radova o hrvatsko-slovenskim političkim vezama.⁸⁷ Snažan utjecaj pravaštva u Moslavini istražili su Dražen Kovačević i Franko Mirošević, razlažući njihove uspjehe od 1870-ih godina do međuraća.⁸⁸ Stjepan Matković istražio je odnos između Ive Pilara i naprednjačke ideologije, nastojeći pokazati da je utjecaj te ideologije na nj ostavio dubokog traga od studiranja u Beču na dalje.⁸⁹ Veći broj članaka s pravaškim temama u vremenu uoči Prvoga svjetskog rata obradio je Mislav Gabelica.⁹⁰ Pomalo posustalu historiografiju o političkom organiziranju seljaštva ponovo su oživjeli Mira Kolar-Dimitrijević i Hrvoje Petrić u preglednoj knjizi koja prikazuje Podravinu kao glavnu ishodišnu točku pokreta braće Radić.⁹¹ Koristan prilog na tom području istraživanja seljačke ideologije može se pronaći i u

83 T. Rajčić, „Politički i nacionalni aspekti fenomena ‘zemljaštva’ u Dalmaciji (1873.-1878.)“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 56, 2014., 213-233 i „Srpska stranka u Dalmaciji i njeno pragmatično uključivanje u politiku ‘novoga kursa’“, *ČSP*, 46(2014), br. 2, 341-361.

84 M. Strecha, *Katoličko pravaštvo: politički katolicizam u Banskoj Hrvatskoj u predvečerje Prvoga svjetskog rata: (1904-1910)*, Srednja Europa, Zagreb, 2011.

85 M. Artuković, „Ante Starčević i Židovi: prema pisanju lista Sloboda“, *ČSP*, 42(2010), br. 2, 483-511.

86 M. Artuković, „Milan Kerdić – prilog za biografiju“, *Scrinia Slavonica*, 13(2013), br. 1, 71-97.

87 A. Rahten, „Šusteršićevi pravaši: geneza trijalističkog savezništva slovenskih katoličkih narodnjaka i dalmatinskih pravaša“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 52 (2010), 323-345.

88 D. Kovačević – F. Mirošević, „Stranka prava u Moslavini 1875.-1923“, *Zbornik Moslavine*, Muzej Moslavine, 14, Kutina, 2014., 63-107.

89 S. Matković, „Ivo Pilar i naprednjaštvo“, *Pilar*, sv. 8, br. 15-16, 69-112.

90 M. Gabelica, „Pravaška mladež na hrvatskom sveučilištu uoči Prvoga svjetskog rata“, *Društvena istraživanja*, sv. 20, br. 4(114), 1139-1161; „Sporazum između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije (1912.-1913.)“, *ČSP*, 44(2012), 80, 93-118; „Katolički svećenici u banskoj Hrvatskoj na izbornim listama frankovačkih pravaša (1895.-1913.)“, *Pilar*, 7(2012), 2(14), 35-67; „Zagrebačka veleizdajnička parnica 1909. godine“, *ČSP*, 46(2014), br. 1, 131-157; „Između Scile i Haridbe: političko djelovanje Stranke prava (frankovci) početkom Prvoga svjetskog rata (od srpnja 1914. do konca 1915. godine)“, *Pilar*, sv. 9, br. 17-18, 2014, 9-41, a i u članku „Političke prilike u Banskoj Hrvatskoj na početku Prvoga svjetskog rata“, *Društvena istraživanja*, 23(2014), 1(123), 177-197, ta je tema vrlo izražena.

91 M. Kolar-Dimitrijević – H. Petrić, *Prilozi povijesti seljačkog pokreta u Podravini: (od početaka do 1945. godine)*, Meridijani, Samobor, 2015.

objavljivanju gradiva na područjima s jakom tradicijom radićevskog pokreta⁹² kao i u manjem broju članaka iz zbornika radova 110 godina Hrvatske seljačke stranke koji se odnosi na njene prve korake na početku 20. stoljeća.⁹³ O političko-socijalnom utjecaju sokolstva u jednom dijelu Dalmacije piše Ivan Hrstić.⁹⁴ Političku djelatnost Hrvatsko-srpske koalicije nakon sloma njene prve vladavine i izlaska utjecajnog Frana Supila iz njenih redova obradio je Ivan Bulić, zaključivši da je ona najbolje znala iskoristiti podvojenosti dualističkog uređenja Monarhije za svoje ideološke ciljeve.⁹⁵ Željko Klaić bavio se skupštinom u Boljunu iz 1904. na kojoj je S. Radić kritizirao vodstvo Političkog društva za Hrvate i Slovence u Istri⁹⁶, a Mihovil Dabo je upozorio na jednu epizodu u razvoju hrvatsko-slovenskog savezništva u Istri uoči Prvoga svjetskog rata.⁹⁷ Po svojoj originalnoj koncepciji izdvajaju se članak T. Markusa u kojemu je kritički analizirao sociološke stavove Stjepana Radića koji su vodili prema kreiranju ideologije agrarizma prilagođene modernom okruženju⁹⁸ i članci Edija Miloša na francuskom jeziku o ideološkom profilu Antuna Radića koji je u seljaštvu vidio dio nacije koji provodi njenu regeneraciju odozdo, kao i određanju toga prvaka seljačkog pokreta o nacionalnom pitanju tijekom Prvoga svjetskog rata.⁹⁹ Još uvijek zanimljivim fenomenom Srba katolika na području Dubrovnika i okoline do raspada Dvojne Monarhije bavio se Nikola Tolja, a o istoj temi u jednome članku znatno sažetije, ali historiografski pouzdanije i uvjerljivije Stjepan Ćosić.¹⁰⁰ Leksikograf Antun Vujić ugradio je u svojoj knjizi o lijevom spektru hrvatske politike i dijelove o povijesnom postanku i početnom razvoju socijademokracije u Hrvatskoj krajem 19. stoljeća. Time je otvoren istraživački problem povijesnih refleksija o modernoj ljevici i njenim transformacijama.¹⁰¹ S obzirom da je riječ o segmentu koji je ostao nepotrebno zapostavljen u novijoj historiografiji,

92 Stjepan Radić i HSS u dugoselskom kraju: (grada do 1940. godine), ur. Predrag Topić i Aleksandar Antolović, Gradska knjižnica Dugo Selo, 2014.

93 110 godina Hrvatske seljačke stranke: zbornik radova, gl. ur. Romana Horvat, Matica hrvatska, Zaklada braće Radić i Povijesno društvo Križevci, 2015.

94 I. Hrstić, „Hrvatski sokol u Makarskoj (1894.-1914.)“, *Historijski zbornik*, 64(2011), br. 1, 79-88.

95 I. Bulić, „Politika Hrvatsko-srpske koalicije uoči Prvoga svjetskog rata: 1907.–1913.“, *ČSP*, 44(2012), 3, 679-702.

96 Ž. Klaić, „Skupština u Boljunu 10. IV. 1904. kao istup protiv načina rada i djelovanja vodstva narodnog pokreta u Istri, Političkog društva za Hrvate i Slovence u Istri“, *Problemi sjevernog Jadrana*, 13(2014), 77-115.

97 M. Dabo, „Hrvatsko-slovenski politički pokret i Prva istarska pokrajinska izložba (1910.)“, *ČSP*, 44(2012), 2, 455-474.

98 T. Markus, „Nacionalizam i seljačka modernost: modernizacijske ideje Stjepana Radića“, *ČSP*, 42(2010), br. 2, 447-464.

99 Edi Miloš, „La ‘pensée nationale’ d’Antun Radić: le périodique Dom (1899-1904) et la ‘croaticité’, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 39(2013), br. 1(77), 263-313. i „Antun Radić et l’agonie de la monarchie des Habsbourg“, *Pilar*, 6(2011), 1(11), 9-50.

100 M. Tolja, *Dubrovački Srbi katolici istine i zablude*, vlast. naklada, Dubrovnik, 2011. i S. Ćosić, „Poezija dubrovačkih Srba katolika. Izbor političkih stihova i poetskih zapisa nastalih u devetnaestome i početkom dvadesetoga stoljeća“, *Gordogan* 12(2014), br. 29-30, 77-104.

101 A. Vujić, *Hrvatska i ljevica. Prilog socijaldemokratskom gledištu*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2014.

ovaj se poticaj može smatrati i pozivom za preispitivanjem te teme, napose i zbog toga što mnogi javni komentatori rabe pejorativnu frazu o idejama 19. stoljeća, misleći pri tome isključivo na nacionalizam, a zaboravljajući da su mnoge političke ideologije različitih pogleda imale u tom razdoblju svoje korijene. Drugim riječima, upravo u 19. stoljeću nastaju političke ideologije čiji se utjecaj prelijevao u sljedeća razdoblja i zato ih je vrijedno istraživati da bi se shvatili određeni politički procesi.

U prilogima pravne problematike, uz već spomenute sintetičke radove D. Čepula kao i njegove specijalističke priloge vezane uz razdoblje Mažuranićeva banovanja, najviše se ističu oni koji su ponudili pravni povjesničari poput članaka Mirele Krešić, Ivana Kosnice i Ladislava Heke.¹⁰² Važan prilog poznavanju uvođenju građanskog prava u Bosnu i Hercegovinu pod austro-ugarskom upravom na primjeru shvaćanja Ive Pilara te modifikacije zakonodavstva sustavno piše Tomislav Jonjić.¹⁰³ Za parlamentarnu povijest hrvatskih zemalja koristan je pregledni prilog koji donosi knjiga posvećena Istarskom pokrajinskom saboru.¹⁰⁴ Pod ovu vrstu historiografije istaknuli bismo i radove koji se bave odnosom austrijske vlade prema pitanjima upravne podjele¹⁰⁵ i poreznom sustavu zasnovanom na katastarskoj izmjeri zemlje i određivanju zemljarine o čemu je više pisala Irena Ipšić, ponekad u suautorstvu, pokrivši više kronoloških područja 19. stoljeća.¹⁰⁶ Općenito o Stabilnom katastru Franje I. i njegovu uvođenju u Dalmaciji izvijestila je Marija Gjurašić,¹⁰⁷ dok je Fani Celio Cega popunila istraživački mozaik o austrijskom katastru knjigom o Kaštel Novom. Premda je često vidljiva kritika austrijske uprave u hrvatskoj historiografiji, upravo navedeni radovi pokazuju kako je u stvarnosti nastojala funkcionirati koncepcija uređene pravne države.

Teme vezane uz vojnokrajliško područje nisu ostale posve po strani. Željko Holjevac pisao je o sajamskom redu za Bjelovar iz 1862., upoznavajući nas s jednim relevantnim dokumentom za poznavanje funkcioniranja tržišta u vojnim komunitetima.¹⁰⁸ Državni arhiv u Sisku objavio je izvješća Stjepana Pejakovića o putovanju po Vojnoj krajini

102 M. Krešić, „Javno bilježništvo na hrvatsko-slavonskom pravnom području : 1859.–1941.“, *ČSP*, 42(2010), br. 1, 91-126, I. Kosnica, „Gubitak državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji od Bachovog apsolutizma do raspada monarhije“, *Pravni vjesnik*, 29(2013), br. 3-4, 61-76 i „Pravni vidovi koncesija na željeznicama u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji od 1848. do 1918.“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 60(2010), br. ¾, 861-892. i L. Heka, „Hrvatsko-ugarski javnopravni prijepori“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 63(2013), br. 5/6, 1257-1292.

103 T. Jonjić, „Ivo Pilar o recepciji austrijskoga Općega građanskog zakonika u Bosni i Hercegovini“, *Pilar*, sv. 7, br. 13(1), 115-148.

104 *Istarski sabor – La dieta istriana*, ur. Neven Budak, Zavičajni muzej Poreštine, Poreč, 2011.

105 Ivana Lazarević, „Granice dubrovačkih seksterija“, *Anali*, 50(2012), 63-74.

106 I. Ipšić, *Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2013., I. Ipšić i J. Maslek, „Katastarski prihodi i izravni porezi na poluotoku Pelješcu u drugoj polovici 19. stoljeća“, *Anali*, 53(2015), br. 2, 379-405.

107 M. Gjurašić, „Zemljišna izmjera i ustroj Stabilnoga katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskome i mjerničkome napatku iz 1820.“, *Povijesni prilozi*, sv. 46, br. 46, 2014, 287-356.

108 Ž. Holjevac, „Sajamski red za Bjelovariz 1862.“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 5, 2012, 21-35.

iz 1868. godine.¹⁰⁹ Socijalnu pozadinu nemira koji su izbili krajem 19. stoljeća na područjima bivše Vojne krajine izložio je na temelju brojnih vrela u svojoj poticajnoj knjizi Stefano Petrungaro, sada istraživač u Institutu za istraživanje istočne i jugoistočne Europe sa sjedištem u Regensburgu.¹¹⁰ Hannes Grandits piše u svojoj korisnoj knjizi o promjenama na selu na primjerima pojedinih vojnokrajinskih područja i civilnog dijela sisačke općine, koristeći pristupe socijalne povijesti i kulturne antropologije koje prate posljedice utjecaja modernizacije.¹¹¹ Novi prilog o kućnim zadrugama i njihovom postupnom odumiranju, ovoga puta na primjeru Požeštine, objavio je Dragutin Pavličević.¹¹²

Pitanja na pojedine probleme vojne povijesti također su dobila nove odgovore. Već su spomenuti neki od naslova te historiografske vrste koji se odnose na razdoblje francuske uprave ili će pri kraju ovog preglednog članka biti spomenuti u okviru teme o Prvome svjetskom ratu. Razumijevanju vojne problematike pridonijela je francuska povjesničarka Catherine Horel svojom studijom o kraljevskom ugarskom domobranstvu u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji tijekom nagodbenog razdoblja.¹¹³ S aspekta vojne povijesti važan je prilog istraživanjima ponudilo objavljivanje dnevnika generala Maksimilijana Čičerića, predavača ratne povijesti na Ratnoj školi u Beču, vojnog izaslanika u Rusko-japanskom ratu i zapovjednika stožera V. armije u Prvome svjetskom ratu, u obliku elektroničke građe na optičkom disku.¹¹⁴

Zapažen broj radova posvećen je problematici povijesne demografije. Na tom su području poznavanja tendencija u povijesti stanovništva svoje priloge objavili Mithad

109 Stjepan Pejaković, *Izješće o drugom putovanju Vojnom krajinom: rujan – studeni 1868. godine*, transliteracija i prijevod rukopisa Danijela Marjanić, Državni arhiv, Sisak, 2015.

110 S. Petrungaro, *Kamenje i puške: društveni protest na hrvatskom selu krajem XIX. stoljeća*, Srednja Europa, Zagreb, 2011.

111 H. Grandits, *Obitelj i socijalne promjene u hrvatskim selima: (18.-20. stoljeće): studije slučaja Bobovac i Lekenik*, Biblioteka Desničini susreti, sv. 7, FF press, Filozofski fakultet, Zagreb, 2012.

112 D. Pavličević, „Kućne / obiteljske zadruge u Požeštini“, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požezi*, br. 1, 2012., 1-19.

113 C. Horel, *Vojnici između nacionalnih fronti: ukidanje Vojne krajine i razvoj Kraljevskoga ugarskog domobranstva u Hrvatskoj i Slavoniji 1868. - 1914.*, prevela Ivana Cvijović Javorina, FF press i Centar za komparativnohistorijske i interkulturene studije, Zagreb 2015. Širi kritički osvrt na tu knjigu iznio je Željko Holjevac u članku „Poticajna jezgra i slaba opća mjesta ili uz knjigu Catherine Horel“, *Historijski zbornik*, 64(2013), br. 1, 171-185.

114 *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića*, priredila i prevela, transliteracija s njemačkog pisma i prijevod s njemačkog jezika Danijela Marjanić; transliteracija s ćirilice i prijevod s ruskog jezika Snježana Stanešić, Mirjana Vrančić, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2011.

Kozličić¹¹⁵, Petar Korunić¹¹⁶, Ante Bralić¹¹⁷, Josip Celić¹¹⁸, Lovorka Ćoralic¹¹⁹, Zlatan Varelija¹²⁰, Maja Šunjić¹²¹, Irena Ipšić¹²², Ivana Lazarević¹²³, Mladen Andreis (1951.-2015.).¹²⁴ Najosmišljeniju cjelinu u časopisima iznijeli su priređivači demografskih istraživanja koji su obradom matičnih knjiga nastojali razotkriti „malog čovjeka“ u povijesnoj svakidašnjici.¹²⁵ Među novim radovima izdvaja se još i onaj Ariane Violić-Koprivec i Nenada Vekarića, jednog od najistaknutijih povjesničara koji se sustavno bavi poviješću stanovništva kod nas, koji su istražili na osnovi podataka iz matičnih knjiga krsna i vjenčana kumstva katolika u Dubrovniku za dvije godine.¹²⁶ O pokretljivosti mađarskog stanovništva prema slavonskim županijama na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće piše Béla Makkai, potičući raspravu o načinu nazivanja tog procesa i tumačenju njihovih okolnosti radi revidiranja određenih pojmova i interpretacija kod pojedinih hrvatskih povjesničara.¹²⁷ Riječ je zasigurno o useljeničko-iseljeničkim problemima koji su zbog svojih etničkih sadržaja izazivala zaoštrevanja između Hrvata i Mađara, zbog čega će ta tema zahtijevati dodatna istraživanja. Željko Holjevac i Marko Rimac analizirali su na temelju statističkih podataka hrvatsko-mađarske odnose u vrijeme obilježavanja

115 M. Kozličić – A. Bralić, *Stanovništvo Kraljevine Dalmacije prema službenim izračunima i popisima 1828.-1857. godine*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2012.

116 P. Korunić, „Početak moderne statistike u Hrvatskoj i Slavoniji od 1850. do 1857. godine“, *Historijski zbornik*, 63(2010), 1, 53-77.

117 A. Bralić, „Demografske prilike u drniškom kraju prema austrijskim popisima pučanstva (1857.-1910.)“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 52(2010), 285-321.

118 J. Celić, „Stanovništvo grada Nina na popisu iz 1810. godine“, *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 55, 2013., 93-130.

119 Riječ je o radu „Iseljenci iz Paštovića u Zadru (XVI.-XIX. st.)“, *Historijski zbornik*, 64(2011), br. 1, 1-27, koji prati emigracijska kretanja u širem vremenskom luku do 1820-ih godina na temelju analize dokumenata iz Državnog arhiva u Zadru.

120 Z. Varelija, „Život i stanovništvo u Umagu u doba austro-ugarske vladavine“, *Bujština: književno-povijesni zbornik*, Umag 2010, 185-209.

121 M. Šunjić, „Prirodno kretanje stanovništva Komina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća“, *Anali*, 50(2012), 365-384 i „Na dugo pišem jerbo ne mogu se u manje iskazat: uzroci smrti u župi Desnerujica (1825-1861)“, *Anali*, 51(2013), 461-499.

122 I. Ipšić, „Demografske i društveno-gospodarske posljedice epidemije kolere – primjer epidemije u Drinovcima 1873. godine“, *Scrinia Slavonica*, 10(2010), br. 1, 527-545.

123 I. Lazarević, „Antuninske kuće u gradu Dubrovniku prema popisu stanovništva iz 1817. godine“, *Anali*, 52(2014), br. 1, 291-315.

124 M. Andreis, *Stanovništvo otoka Šolte do godine 1900.*, Općina Šolta, Šolta, 2011.

125 Vidjeti u: *Vjesnik Istarskog arhiva*, br. 20, 2013. i to uvodni tekst s tumačenjem uredničke koncepcije, a za 19. st. tekstove Lane Krvopić, „Matična knjiga krštenih župe Tinjan 1847.-1880.“, Monike Zuprić „Kćeri i sinova Tara, Vabriga i Frate. Analiza matičnih knjiga krštenih župe Tar 18509.-1880.“, Davora Salihovića, „Rođenja i krštenja u Labinu od 1861. do 1871.“ i Alena Drandića „Demografska analiza podataka matičnih knjiga krštenih i vjenčanih župe Svetvinčenat (1875.-1900.)“.

126 A. Violić-Koprivec i N. Vekarić, „Krsni i vjenčani kumovi katolika u Dubrovniku (1870-1871)“, *Anali*, 54(2016), sv. 2, 327-370.

127 B. Makkai, „Migracija iz južne Mađarske preko Drave i Save krajem XIX. stoljeća“, *Podravina*, 10(2011), 19, 66-76.

milenijske izložbe u Budimpešti (1896.) kad je mađarska elita nastojala pokazati svoju moć u sklopu dualističkog sustava Monarhije.¹²⁸

O ekonomskoj problematici skrećemo pozornost na neke od radova objavljenih u raznoj periodici. Obavijesti o značenju željezničke prometnice za razvoj Križevaca donose M. Kolar-Dimitrijević i E. Wagner.¹²⁹ O problemu uvođenja željeznica u građansku Hrvatsku i popratnim polemikama piše Nikola Tomašegović.¹³⁰ Senjska luka i peljarstvo su predmet istraživanja Mithada Kozličića i Sande Uglešić.¹³¹ Nikša Mendeš prikazao je parobrodarski promet između Senja i Rijeke tijekom prva desetljeća 20. stoljeća.¹³² Osnovne podatke o stanju gospodarstva nastojala je iznijeti Zlata Živaković Kerže bez analitičkih ambicija.¹³³ Denis Visintin piše o poljoprivredi u Istri, pri čemu naglasak stavlja na brojne prepreke poput epidemija i drugih oblika krize koje su usporile njen put prema modernizaciji.¹³⁴ Prazninu u poznavanju veza između Trsta i Istre, koje se dijelom odnose na 19. st, istražio je Marino Manin.¹³⁵ Kakva je bila snaga djelovanja pomorskog kapitala na život poluotoka Pelješca istražile su Irena Ipšić i Jasenka Maslek tijekom 19. stoljeća.¹³⁶ Ante Bralić i Karlo Kraljev bavili su se financijskom stranom rashoda i prihoda u proračunima devedeset dalmatinskih općina na početku 20. stoljeća.¹³⁷ Šime Peričić, najpoznatiji istraživač gospodarske povijesti Dalmacije, objavio je priloge o toj temi za otok Molat i Sali.¹³⁸ U dijelu rada Marije Benić Penava o nastajanju manjih industrijskih poduzeća na dubrovačkom području i njihovom povezanošću s turizmom pokriveni su počeci 20. stoljeća.¹³⁹ Nešto više o poticanju turizma

128 Ž. Holjevac – M. Rimac, „Zemlje ugarske krune u doba mađarskog milenija“, *Historijski zbornik*, sv. 64, br. 1, 2011., 47-77.

129 M. Kolar-Dimitrijević i Elizabeta Wagner, „Grad Križevci i željezničke pruge“, *Cris*, 13(2011), 1, 218-238.

130 N. Tomašegović, „Polemika o željezničkom pitanju do 1862. godine u Pozoru i Narodnim novinama“, *Povijest u nastavi*, sv. 12, br. 23, 1, 2014, 35-54.

131 M. Kozličić – S. Uglešić, „Senj u peljarima Jadrana od kraja 18. do kraja 19. stoljeća“, *Senjski zbornik*, sv. 40, 2013., 547-582.

132 N. Mendeš, „Parobrodarske veze Senja i Rijeke do završetka Prvog svjetskog rata“, *Senjski zbornik*, sv. 38, br. 1, 2011., 193-216.

133 Z. Živaković Kerže, „Srijemska županija u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća (Osvrt na gospodarstvo i društveni život)“, *Scrinia Slavonica*, sv. 10, br. 1, 2010, 197-211.

134 D. Visintin, „L'economia agricola nei secoli XVIII e XIX. Il lungo cammino verso la modernizzazione“, *Atti*, 43(2014), Rovinj, 237-272.

135 M. Manin, „Marino Manin, O vezama Istre i Trsta od 18. stoljeća do danas“, *ČSP*, 42(3), 2010, br. 3, 855-861

136 I. Ipšić i J. Maslek, „Utjecaj pomorskog kapitala na razvoj poluotoka Pelješca“, *Anali*, 52(2014), br. 1, 317-337.

137 A. Bralić – K. Kraljev, „Proračuni dalmatinskih općina na početku XX. stoljeća (1900.-1908.)“, *ČSP*, 43(2011), 1, 265-291.

138 Š. Peričić, „Prinos poznavanju gospodarstva otoka Molata od 18. do početka 20. stoljeća „*Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*“, 52(2010), 261-273 i „Prinos poznavanju gospodarstva Sali od 18. do početka 20. stoljeća“, isti broj, 275-284.

139 M. Benić Penava, „Proizvodnja električne energije i prehrambena proizvodnja na dubrovačkom području do Drugog svjetskog rata“, 52(2014), br. 2, 549-564.

u drugoj polovici 19. st. na području Samobora pisao je Danijel Vojak.¹⁴⁰ Tematski blok o industrijskoj baštini Rijeke za vrijeme njenog „zlatnog doba“ pod Austro-Ugarskom s nizom autorskih priloga (Miljenko Smokvina, Nana Palinić, Velid Đekić, Mirela Caput i Tvrtko Božić) o raznim oblicima uspješnog poduzetništva, poticajima industrijalizaciji i odrazu u arhitekturi objavljen je u časopisu *Povijest u nastavi* (sv. 8, br. 15(1)). Biografiju Roberta Whiteheada, engleskog tvorničara koji je ostavio neizbrisiv trag u intenzivnom razvoju riječke privrede pokretanjem tvornice torpeda napisao je Irvin Lukežić.¹⁴¹

Među literaturom koja se bavi crkvenom poviješću valja izdvojiti članke iz najuglednijeg časopisa *Croatica Christiana periodica* koji kontinuirano pokriva to područje. Hrvatsko-bugarske crkvene na crkvenom području u 19. i 20. stoljeću obradio je Slavko Slišković, s posebnim osvrtom na djelovanje hrvatskih katoličkih redovnica i redovnika u Bugarskoj.¹⁴² Zdenko Dundović obradio je pučke misije isusovačkih misionara u Zadarskoj nadbiskupiji, koje su otkrile nove podatke o demografskim i religijsko-sociološkim čimbenicima toga područja.¹⁴³ Obnovi Trećeg reda u hrvatskim zemljama slijedom nastojanja pape Leona XIII. obratio je pozornost Daniel Patafta.¹⁴⁴ Zlatko Kudelić kritički piše o vjerskim konverzijama u BiH za vrijeme austro-ugarske uprave, zaključujući na osnovi case study analize da službene vlasti nisu štatile načelo zaštite osobnih sloboda čime su ulazile u sukob s predstavnicima Katoličke crkve.¹⁴⁵ Isti je autor kritički pristupio čitanju studije Robina Okeya o austro-ugarskoj vladavini i u formi preglednog članka podvrgnuo analizi njegovu tezu o habsburškoj misiji obuzdavanja balkanskih nacionalizama.¹⁴⁶ Veronika Mila Popić proučila je program pripadnika Hrvatskog katoličkog pokreta okupljenih oko *Riječkih novina*.¹⁴⁷ Uz već naznačene monografije i priredbe o Dobrili i u CCP-u je pozornost pridana djelu toga porečko-pulskog i tršćansko-koparskog biskupa na području pastoralnog rada.¹⁴⁸ O dominikanskom svećeniku i hvarskom biskupu Jordanu Zaninoviću napisao je članak Joško Bracanović, ističući njegove napore za uporabom hrvatskoga jezika u bogosluž-

140 D. Vojak, „Počeci turističke povijesti Samobora, ili kako je Samobor postao omiljeno izletište Zagrepčana u razdoblju od 1862. do 1901.“, *Kaj*, 45(2012), br. 4-5, 101-115.

141 Irvin Lukežić, *Robert Whitehead: engleski tvorničar torpeda*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2010.

142 S. Slišković, „Hrvatsko-bugarski crkveni odnosi u 19. i 20. stoljeću“, *CCP*, 35(2011), br. 67, 109-124.

143 Z. Dundović, „Misije isusovačkih misionara u Zadarskoj nadbiskupiji u drugoj polovici 19. stoljeća“, *CCP*, 39(2015), 76, 153-169.

144 D. Patafta, „Obnova franjevačkog Trećeg reda u Hrvatskoj u prvoj polovici 20. stoljeća“, *CCP*, 38(2014), br. 74, 91-115.

145 Z. Kudelić, „Vjerske konverzije u Bosni i Hercegovini s kraja 19. i početkom 20. stoljeća u svjetlu nepoznatog arhivskog gradiva“, *CCP*, 35(2011), br. 68, 87-111.

146 Isti, „Nova analiza austrougarskog razdoblja bosanskohercegovačke povijesti u knjizi ‘Kroćenje balkanskog nacionalizma i habsburška civilizacijska misija u Bosni’“, *CCP*, 34(2010), br. 66, 115-138.

147 V. M. Popić, „Naše stanovište u politici – politički program pristaša Hrvatskog katoličkog pokreta oko Riječkih novina (1912.-1914.)“, *CCP*, 39(2015), br. 75, 185-196.

148 Stipan Trogrlić, „Neki naglasci u pastoralnom djelovanju biskupa Jurja Dobrile (1858.-1882)“, *CCP*, 35(2011), br. 67, 153-168.

ju i razne druge djelatnosti koje su obilježile njegovo biskupovanje.¹⁴⁹ Zagrebačkog kanonika, priora vranskog i naslovnog biskupa beogradskog i smederevskog obradila je Vlasta Švogler.¹⁵⁰ Tado Oršolić ispitao je veze fra Martina Nedić s nastalim komešanjima izazvanima reformama u Osmanskom Carstvu i uvođenjem novih poreza.¹⁵¹ Djelovanje Jurja Žerjavića, svećenika pravaške orijentacije, obradila je Jasna Turkalj.¹⁵² Političkom djelatnošću na parlamentarnom području bavila se Ana Biočić.¹⁵³ O radu pojedinih svećenika pisala je Maja Polić, a uz to i o pitomcima carsko-kraljevskog zavoda za izobrazbu biskupijskih svećenika u Beču.¹⁵⁴ O temi visokoškolskog obrazovanja u toj ustanovi za svećenstvo Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije izvijestili su Branko Ostajmer i Ivana Horbec.¹⁵⁵ Jelena Lakuš iznijela je uvid u preporuke za čitanje crkvenih autoriteta i pedagoga kojima se određivala ćudoredna podobnost i oblikovale čitateljske navike.¹⁵⁶ Marijan Šabić bavio se Matijom Mesićom i Stjepanom Žgurićem.¹⁵⁷ Troje autora analiziralo je članke Šime Starčevića u zadarskom *Glasniku dalmatinskom*.¹⁵⁸ I u drugim časopisima nalazimo članke koje se bave poviješću crkve i svećenstva. Među njima se izdvajaju prilozi u *Godišnjaku Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije Tkalčić*, u kojima su detaljnije obrađene teme o pojedinim svećenicima, župama i bankarskim ustanovama.¹⁵⁹ Franjo Emanuel Hoško opisao je gledišta franjevca trećoredca i glagoljaša fra Ignacija Radića o Hrvatskom katoličkom

149 J. Bracanović, „Hvarski biskup Jordan Zaninović : (1903.–1917.)“, *CCP*, 35(2011), 67, 169-180.

150 V. Švogler, „Biskup Josip Schrott – čovjek izvan struje“, *CCP*, 36(2012), br. 70, 105-116.

151 T. Oršolić, „Uloga fra Martina Nedića kod uvođenja porezne trećine 1848. i u posavskoj (oraškoj) buni 1857.758.“, *CCP*, 39(2015), br. 75., 103-119.

152 J. Turkalj, „Dr. Juraj Žerjavić – ‘spiritus agens’ izbornog pokreta i ‘bune’ u Mariji Bistrici 1892. godine!“, *CCP*, 35(2011), br. 67, 125-142.

153 A. Biočić, „Saborski rad katoličkih svećenika u drugoj polovici 19. stoljeća – primjer Stjepana Vukovića“, *CCP*, 39(2015), 76, 129-152 i „Svećenik intelektualac i rektor Sveučilišta Anton Franki (1844.-1908.)-disciplinski ili politički proces?, *CCP*, 139(2015), br. 75, 21-138.

154 M. Polić, „Slovenski svećenik Franjo Ravnik kao hrvatski narodni preporoditelj“, *CCP*, 34(2010), br. 65, 67-100., „Prilog poznavanju života i djela svećenika i povjesničara dr. Andrije Račkoga“, 34(2010), br. 66, 61-72 i „Studen i Augustineuma (Frintaneuma) s područja Riječke nadbiskupije/metropolije (zapadna Hrvatska)“, *CCP*, 35(2011), br. 67, 143-152.

155 B. Ostajmer – I. Horbec, „Institut sv. Augustina (Frintaneum) u Beču i pitomci iz Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije“, *CCP*, 38(2014), 73, 85-111.

156 J. Lakuš, „Čuvari javnog ćudoređa: crkveno-vjerska i pedagoška nastojanja oko oblikovanja čitateljskih navika hrvatske mladeži 19. stoljeća“, *CCP*, 37(2013), br. 71, 103-127.

157 M. Šabić, „Rad Matije Mesića na školskim knjigama (u svjetlu korespondencije s Josefom Jirečekom i Pavlom Jozefom Šafarikom)“, *CCP*, 38(2014), br. 73, 113-126 i „Češki i slovački obzori Stjepana Karlova Žgurića“, *CCP*, 35(2011), br. 68

158 Robert Bacalja-Katarina Ivon-Slavica Vrsaljko, „Starčević i Glasnik dalmatinski“, *CCP*, 37(71), 2013, 129-144.

159 Ivica Zvonar, „Svećenik Mirko Kapić (1878.-949.). Prilog za životopis“, *Tkalčić*, 14, 2010., 185-194, Matija Berljak, „Dominik Premuš (1861.-1934.), pomoćni biskup zagrebački, 77-99, *Tkalčić*, 15, 2011., 77-99, Siniša Lajnert, „Hrvatska Katolička banka, d. d. Zagreb (1907.-1949.)“, 121-226, *Tkalčić* 16, 2012., Stjepan Kožul, „Župa bl. Augustina Kažotića u Lupoglavu“, 9-170, S. Lajnert, „Hrvatska poljodjelska banka, d. d. Zagreb (1901.-1949.)“, 171-349, *Tkalčić*, 17, 2013,

pokretu¹⁶⁰, a Tomislav Galović povjesničarske prinose franjevca trećoredca fra Stjepana M. Ivančića.¹⁶¹ Uz njih, prilog koji baca više svjetla na ulogu svećenstva u prosvjećivanju seljaštva donijela je Mira Kolar Dimitrijević¹⁶², dok Branko Ostajmer opširnije prikazuje Milka Cepelića u svjetlu njegovih autobiografskih bilježaka i političkih nagnuća.¹⁶³ Trpimir Macan je objavio članak o don Vici Mediniju i njegovom gradivu važnom za poznavanje crkvenog života u Dubrovniku.¹⁶⁴ Ana Biočić i Iva Mršić Felbar bavili su se Ivanom Bujanovićom.¹⁶⁵

Istraživači, okvirno rečeno, društvene i kulturne povijesti nisu izgubili daha, štoviše moglo bi se reći da su ulovili priključak s ostalim vrstama koje su dugo vremena dominirale u historiografiji. O nadzoru i kaznama počinitelja kriminalnih radnji u Osijeku na tragu primjene teorija o discipliniranju društva bavi se Luka Pejić,¹⁶⁶ dok je Sergej Filipović za svoj predmet istraživanja uzeo uređivanje odnosa vlasti prema prostituciji.¹⁶⁷ Darko Dukovski je prema najnovijim vijestima objavio knjigu koja po svojim poglavljima pruža uvid o povijesti seksualnosti i spolnim odnosima u Istri počevši od kasnog razdoblja Habsburške Monarhije na dalje.¹⁶⁸ O oblicima zaštite od začeca u 19. stoljeću piše Marija Zubak.¹⁶⁹ Prilog povijesti djetinjstva koji se odnosi na didaktičke vrijednosti slikovnica dala je Zrinka Miljan.¹⁷⁰ Po svojoj ambicioznosti i istraživačkim rezultatima naročito se izdvaja zbornik članaka o prožimanju kulturnih veza koje povezuju Beč, Budimpeštu i Zagreb koji je objavljen na engleskom i njemačkom jeziku.¹⁷¹

160 F. E. Hoško, „Svjedočanstvo Ignacija Radića o Hrvatskom katoličkom pokretu“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 47, br. 1, 2015., 283-295.

161 T. Galović, „Fra Stjepan M. Ivančić kao povjesničar“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, sv. 47, br. 1, 2015, 207-253.

162 M. Kolar-Dimitrijević, „Svećenik Vilim Švelec i gospodarsko poučavanje seljaštva u Hrvata u 19. stoljeću“, *Cris*, 12(2010), br. 1, 97-110.

163 B. Ostajmer, „Milko Cepelić u svjetlu jednoga njegova nepoznatog rukopisa“, *Scrinia Slavonica*, 13(2013), br. 1, 113-138

164 T. Macan, „Vice Medini, Ad usum et normam parochorum S. M. Magdalene de Breno Superiori 1903“, *Biobibliographica*, 4, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2004., 123-157.

165 A. Biočić – I. Mršić Felbar, „Ivan Bujanović (1852. – 1927.) – profesor Bogoslovnog fakulteta, rektor Sveučilišta u Zagrebu i autor prvoga mariološkog priručnika na hrvatskom jeziku“, *Bogoslovska smotra*, 86(2016), br. 2, 379-406.

166 Luka Pejić, „Kriminal i represivni sustav u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće promatran kroz elemente biopolitike i socijalne povijesti“, *Scrinia Slavonica*, sv. 15(2015), br. 1, 133-174.

167 S. Filipović, „Reguliranje prostitucije u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: Pravilnik o uređenju i nadziranju prostitucije iz 1896. i Pravilnik za bludilišta iz 1911.“, *Scrinia Slavonica*, 14(2014), br. 1, 141-158.

168 D. Dukovski, *Istra 'spod ponjave. Povijesni erotikon istarski: od kraja 19. do početka 21. stoljeća*, Knjižnica Nova Istra Istarskog ogranka Društva hrvatskih knjižvnika Pula. Vidi: <http://dhk.hr/ogranci-dhk/detaljnije/darko-dukovski-istra-spod-ponjave> (pristupljeno 20. 8. 2016.).

169 M. Zubak, „Abortus u 19. stoljeću“, *Povijest u nastavi*, sv. 12, br. 24, 2014, 145-155.

170 Z. Miljan, „Dječje radosti 19. stoljeća – slikovnica – edukativna dječja igračka“, *Povijest u nastavi*, sv. 21, br. 1, 2014, 1-21.

171 *The Entangled Histories of Vienna, Zagreb and Budapest (18th – 20th Century)*, ed. Iskra Iveljić, FF press, Zagreb, 2015.

Njegova urednica Iskra Iveljić uspjela je okupiti respektabilnu ekipu stručnjaka različitih generacija i struka iz više zemalja koji su problematizirali u svojim prilogima različite teme iz kulturološke, obrazovne, umjetničke i urbane povijesti, povezujući ih najvećim dijelom u sliku srednjoeuropskog prostora koji je s ulaskom u 19. st. stupio u moderno razdoblje obilježeno intenzivnijom komunikacijom i brojnim poveznicama između stvaralaca kulture. Zbornik propituje utjecaje multikulturalizma i nacionalizma, čime pokazuje u kojoj su mjeri kulturni elementi bili kohezivni. Dio autora proširio je svoje fokuse i na međuratno razdoblje.

Na području istraživanja uloge njemačkog jezika u vremenu poticanja nacionalnih integracija svoje je zapažene rezultate objavio Daniel Barić.¹⁷² U toj interdisciplinarnoj monografiji pratio je postupno slabljenje utjecaja njemačkog jezika u vladajućim strukturama ali i jezičnu praksu kod pojedinaca koja je svjedočila o održivosti njemačkog kulturnog sloja. Ivana Cvijović Javorina objavila je knjigu o uvođenju njemačkog jezika u nastavu Mudroslovnog fakulteta u Zagrebu i razvoju germanistike na Sveučilištu.¹⁷³ Tri članka u časopisu *Jezikoslovlje* također mogu korisno poslužiti za razumijevanje uloge jezika u službenoj praksi Austro-Ugarske. Prvi se bavi pitanjem zapovjednog jezika u austro-ugarskoj vojsci¹⁷⁴, drugi raspravlja o politici i praksi višejezičnosti u ugarskom dijelu Monarhije za vrijeme nagodbenog razdoblja, pri čemu autor smatra da se ne može govoriti o strogoj ograničenosti višejezične prakse, dok pojam madžarizacije shvaća kao protumadžarski stereotip¹⁷⁵, a treći o obrazovanoj politici u Monarhiji koja je rezultirala stvaranjem novih nacionalno svjesnih elita i time, prema autoru, prevlasti dezintegracijskih silnica.¹⁷⁶

Nastavili su se objavljivati i doprinosi za poznavanje ženske povijesti. Dinko Župan je ukazao na primjeru analize dnevnika Dore Pejačević na razne aspekte povijesti čitanja,¹⁷⁷ a Dijana Dijanić poslužila se dnevnikom Dragojle Jarnević da bi prikazala povijest žena tijekom preporoda.¹⁷⁸ O iskustvima žena u poduzetništvu 19. stoljeća s

172 D. Barić, *Proziran i prezren: Njemački jezik u hrvatskom društvu u prvoj polovici 19. stoljeća*, Leykam international, Zagreb, 2015.

173 I. Cvijović Javorina, *Od ovih je njemački jezik za nas bez dvojbe najvažniji: prilozi za povijest nastave njemačkog jezika i studija germanistike na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu 1876. – 1904.*, FF press, Zagreb, 2016.

174 Livia Kardum i Bruno Korea Gajski, „Jezik kao političko pitanje: Slučaj zapovjednog jezika u austro-ugarskoj vojsci“, *Jezikoslovlje*, 13(2012), 2, 57-71.

175 Marác László, „Multilingualism in the transleithanian part of the Austro-Hungarian Empire (1867-1918) : policy and practice“, *Jezikoslovlje*, nav. dj., 264-298.

176 Pieter H. van der Plank, „Učinci habsburških obrazovnih politika mjereni statističkim alatima popisa stanovništva“, *Jezikoslovlje*, nav. dj., 373-393.

177 D. Župan, „Books I have read“ – Dora Pejačević kao čitateljica“, *Scrinia Slavonica*, 12(2012), br. 1, 115-178

178 D. Dijanić, „Hrvatski narodni preporod i Ilirski pokret (1835.-1848.) u Dnevniku Dragojle Jarnević prilog poučavanju povijesti žena“, *Povijest u nastavi*, sv. 21, br. 1, 2014, 57-77.

usporedbom na situaciju u Europi piše Ksenija Vuković.¹⁷⁹ Poviješću žena posvećen je bio i jedan od skupova koji su organizirali Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, na kojima su pojedini izlagači analizirali i primjere uloge žene u 19. stoljeću.¹⁸⁰ O slici žene u dijelu pravaške periodike tijekom druge polovice 19. stoljeća piše Petra Majdak, ukazujući na primjenu stereotipnog rodnog binarizma.¹⁸¹ Tihana Luetić je u sklopu svojih istraživanja sveučilištaraca obradila i studenticu Boženu Kralj, udanu Deželić, koja je pripadala skupini mladeži katoličkog pokreta, a kao studentica slavistike u Zagrebu dobila je stipendiju za specijalizaciju na Imperatorskom moskovskom univerzitetu.¹⁸² Jelena Červenjak i Zlata Živaković-Kerže ponudile su pregled utjecaja modernizacijskih procesa na žene u Osijeku.¹⁸³

Među povjesničarima školstva u prvi je plan izbio sa svojim inovativnim radovima Dinko Župan. Prije svega, objavljena je njegova prerađena doktorska teza o spolnoj politici u obrazovanju žena u nagodbenom razdoblju u kojoj je primjenio teoriju moći Michela Foucaulta te nalaze Joan Wallach Scott i Judith Butler radi potpunijeg upoznavanja slike žene u Hrvatskoj toga vremena i prevlasti spolne politike utemeljene na razlikovanju muškaraca i žene.¹⁸⁴ Isti je autor istražio u jednome članku kako su korištene školske spomenice i izvještaji da bi se kroz prosvjetni aspekt i na simbolički način povećala politička moć režima bana Khuena.¹⁸⁵ Zajedno sa Stankom Andrićem i Damirom Matanovićem pripremio je za objavljivanje izvorni rukopis Mijata Stojanovića, narodnog učitelja iz Slavonije.¹⁸⁶ Prilog za upoznavanje početka ustrojavanja modernog školstva polovicom 19. stoljeća na razini čitave Habsburške Monarhije s recepcijom u Hrvatskoj ponudila je Vlasta Švoger.¹⁸⁷ Frano Glavina pisao je o načinu školovanja peljeških pomoraca u prvoj polovici 19. stoljeća.¹⁸⁸ O načinu okupljanja hrvatskih učitelja tijekom 1870-ih i njihovim pedagoškim nagnućima u kontekstu širih nacionalnih

179 K. Vuković, „Počeci poduzetništva žena u znanstvenim i književnim djelima hrvatskih autora“, *Društvena istraživanja*, 24(2015), br. 1, 133-151.

180 *Žene kroz povijest: zbornik radova sa znanstvenog skupa Dies historiae 2012*, ur. Matea Jalžević i Petra Marinčić, Hrvatski studiji, Zagreb, 2014.

181 P. Majdak, „Konstrukcija ženskog identiteta u pravaškim humorističko-satiričkim listovima druge polovine 19. stoljeća“, *ČSP*, 47(2015), br. 2, 377-409.

182 T. Luetić, „Pa, mora i to biti! – ‘sveučilištarka’ i prva ‘domagojka’ Božena Kralj, CCP, 38(2014), br. 73, 127-143.

183 J. Červenjak – Z. Živaković-Kerže, „Modernizacijska kretanja i položaj žena u gradu Osijeku na prijelazu 19. u 20. stoljeće“, *Scrinia Slavonica*, 14(2014), br. 1, 129-141.

184 D. Župan, *Mentalni korzet: spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918)*, Učiteljski fakultet Osijek i Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod, 2013.

185 D. Župan, „‘Živio svijetli ban!’ Kako je u školskim spomenicama i izvještajima zabilježen posjet bana Khuena Héderváryja nekim mjestima Virovitičke županije (1889-1893)“, *Scrinia Slavonica*, 10(2010), br. 1, 212-225.

186 Mijat Stojanović, *Sgode i nesgode moga života*, Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod, 2015.

187 V. Švoger, „O temeljima modernoga školstva u Habsburškoj Monarhiji i Hrvatskoj“, *Povijesni prilozi*, sv. 42, br. 42, 2012, 309-328.

188 F. Glavina, „Prilog povijesti pučkoga školstva na poluotoku Pelješcu sredinom 19. stoljeća“, *Analiza povijest odgoja*, 13(2014), 45-64.

zbivanja čitatelje je uputio Nevio Šetić.¹⁸⁹ Na području povijesti školstva valja pridodati i pojedine teme koje se bave kulturom nastave, a objavljujane su redovito u časopisu *Povijest u nastavi*. Jedan od tematskih brojeva toga časopisa donosi i primjer zajedničkog francusko-njemačkog udžbenika povijesti u kojemu se obrađuju pojedini „konfliktni“ događaji poput međusobnih ratova na način da se pokušavaju uklopiti u nastavu europske povijesti 19. stoljeća i poticati multiperspektivnost pristupa.¹⁹⁰ Objavljivanje ovakvih materijala koristan su poticaj za raspravu o nastavi povijesti i prepoznavanje glavnih trendova u europskoj historiografiji.

U proteklom razdoblju pokrenuta su i ozbiljnija istraživanja o stupovima domaće historiografije. Tako je objavljen zbornik radova posvećen nezaobilaznom djelu Jaroslava Šidaka, navlastito važnom za razumijevanje povijesne znanosti o 19. stoljeću, koji je nastao slijedom održanog znanstvenog skupa krajem 2011. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.¹⁹¹ Sljedeće godine održan je znanstveni skup o još jednom istaknutom povjesničaru, ovoga puta Josipu Matasoviću, eminentnom sljedbeniku kulturne povijesti.¹⁹² Pokušaje propitivanja o temeljnim historiografskim kretanjima i trendovima donose Damir Agičić u svojoj knjizi koja ima poveznica i s 19. st.¹⁹³ kao i više autora u zborniku radova koji obuhvaćaju izlaganja s održanog okruglog stola u listopadu 2011. u Hrvatskom institutu za povijest.¹⁹⁴ U povodu smrti Mirjane Gross, koja je iza sebe ostavila ključna djela o hrvatskoj povijesti druge polovice 19. stoljeća, prikazao je Branimir Janković njen utjecajni opus u povijesnoj znanosti, s naglaskom na metodološke prinose i recepciju suvremene globalne historiografije na kojoj je pokojna profesorica uporno inzistirala.¹⁹⁵ U ovaj blok valja uvrstiti i autobiografske priloge. Istaknuti povjesničar 19. stoljeća i akademik Nikša Stančić osvrnuo se prigodom predstavljanja zbornika izdanog u njegovu čast na svoja sjećanja o ulasku u historiografsku zajednicu.¹⁹⁶ Svoje memoarske uspomene objavio je i Ivo Perić, jedan od najplodonosnijih povjesničara

189 N. Šetić, „Opće hrvatske učiteljske skupštine 1871.–1878. i njihovo političko, nacionalno integracijsko i modernizacijsko značenje“, *Napredak: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, sv. 153, br. 3-4, 2012., 529-546.

190 *Povijest u nastavi*, sv. 10, br. 20(2), 2012.

191 Jaroslav Šidak i hrvatska historiografija njegova vremena, ur. Damir Agičić i Branimir Janković, FF press, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta i Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, 2012.

192 Josip Matasović i paradigma kulturne povijesti, ur. Suzana Leček, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod; Hrvatski državni arhiv, Zagreb i Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, 2013.

193 D. Agičić, *Hrvatska Klio: o historiografiji i historičarima*, Srednja Europa, Zagreb, 2015.

194 *Historiografija / povijest u suvremenom društvu: zbornik radova*, ur. Gordan Ravančić et al., Hrvatski institut za povijest, 2014.

195 B. Janković, „Rijetka predanost ‘metodologiji historije’. Mirjana Gross (1922-2012), *Historijski zbornik*, 65(2012), br. 2, 479-500. Usporediti i nekrologe Mario Strecha - Iskra Iveljić, „Život ispunjen strahom i nadom: in memoriam Mirjana Gross (1922.-2012.)“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 44(2012), 11-16, kao i onaj koji je napisao Damir Agičić u: *Povijest u nastavi*, 10(2012), br. 20, 255-259. Agičić u istome piše in memoriam i sveuč. prof. Rene Lovrenčiću koji je također u svom opusu obrađivao teme iz kasnog 19. stoljeća i ranog 20. st., a osobito je poznata knjiga o genezi novog kursa.

196 Nikša Stančić, „Kako sam postao povjesničar“, *Historijski zbornik*, 64(2013), br. 1, 163-169.

koji je objavio značajan broj radova o 19. stoljeću od kojih se naročito ističu oni posvećeni Dalmaciji i njenim eminentnim predstavnicima, a isto tako je i autor niza udžbenika koji su obilježili jedno razdoblje školskih knjiga iz predmeta povijesti.¹⁹⁷ Konačno, kako smo navikli povezano promatrati kretanja u suvremenoj historiografiji s prikazima njenih podvrsta, ovdje bismo spomenuli i vrijedne napore da se pojasne neke od njih, poput intelektualne povijesti koju je prikazao Branimir Janković, spomenuvši rubno i primjere iz 19. stoljeća.¹⁹⁸

Ako bismo htjeli istaknuti još neke podvrste historiografije koje donose nove teme istraživanja, onda bismo upozorili na nekoliko naslova koji zaslužuju izdvojeno zanimanje i pokazuju zasebne aspekte historiografske kreativnosti. Narativ o mjestu rijeka u povijesti dobio je svoje ukoričenje u zborniku radova koji se bavi rijekom Savom.¹⁹⁹ Riječ je o preliminarnim istraživanjima koja mogu dati zamah mapiranju uloge rijeka, načinu njihovih iskorištavanja i zloraba, primjene vodnog prava ili koncepciji politike voda (politics of water) na širem prostoru Habsburške Monarhije. Zoltán Hajdú izradio je članak o rijeci Dravi kao granici između Mađarske i Hrvatske, ukazujući na primjere njene uloge tijekom nagodbenog razdoblja koji su potkrijepljeni i prilozima o demografskim podatcima u dolini te rijeke.²⁰⁰ O istoj temi u istom razdoblju piše i drugi mađarski povjesničar János Majdán.²⁰¹ Zbornik radova o životinjama tijekom povijesti na jadranskom području jednim manjim dijelom svojih članaka pokrio je i vrijeme 19. stoljeća, ispitujući posljedice epidemija zaraznih bolesti kod životinja, životinjskim prikazima u faleristici i rasprostranjenosti domaćih životinja.²⁰² O odnosu prema domaćim životinjama na području Austrijskog Primorja izvijestio je Claudio Pericin.²⁰³ Može se očekivati da će problem interakcije između ljudi i životinja privući još veću pozornost budućih istraživača jer je riječ o temi koja je već dugo prisutna u svjetskoj historiografiji.

197 Ivo Perić, *Memoarski zapisi: tragom života ispunjenog školskim, znanstvenim i književnim radom*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, 2015.

198 B. Janković, „Prema historiji intelektualaca i intelektualnoj historiji“, u: *Intelektualna historija*, pr. B. Janković, Dijalog s povodom, 6, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije, FF press, Zagreb, 2013.

199 *Rijeka Sava u povijesti*, ur. Branko Ostajmer, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2013.

200 Z. Hajdú, „Rijeka Drava kao administrativna i politička granica“, *Ekonomska i ekohistorija*, 7(2011), 7, 64-79.

201 J. Majdán, „Drava kao poveznica: mađarsko-hrvatske gospodarske veze u razdoblju 1868.-1918“, *Scrinia Slavonica*, 13(2013), br. 1, 99-111.

202 *Animalia, bestiae, ferae --- : o životinjama u povijesti na jadranskom prostoru*, ur. Marija Mogorović Crljenko i Elana Uljančić-Vekić, Sveučilište Jurja Dobrile, Pula i Državni arhiv u Pazinu, 2015.

203 C. Pericin, „Maltrattamento e protezione degli animali nell Litorale Austriaco: alcuni casi desunti dai documenti d'archivio che datano alla seconda metà dell'ottocento e al primo novecento“, *Atti*, 42(2012), 621-657.

Za povijest udruga važan je izlazak prvog sveska *Enciklopedije Matice hrvatske* jer je riječ o ustanovi koja je svojim radom obilježila izrastanje građanskog društva i pokazala posvećenost širenju kulture i među širim slojevima.²⁰⁴

Kad se piše o istraživanju teme koja je od prvoga kongresa hrvatskih povjesničara definirana pod imenom „Hrvati izvan domovine“, što nas podsjeća na pionirsku knjigu nekadašnjeg predsjednika Matice iseljenika Hrvatske Većeslava Holjevca o iseljeništvu, onda treba na prvom mjestu izdvojiti projekt Instituta za društvena istraživanja Ivo Pilar koji je zajedno s Hrvatskom maticom iseljenika i uz potporu Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža objavio *Leksikon hrvatskog iseljništva i manjina*. Riječ je o web izdanju, koje obuhvaća oko 3.500 priređenih natuknica, izrađenom pod vodstvom Vlade Šakića.²⁰⁵ Takvo prilagođavanje digitalnom okruženju je dobrodošlo jer će dopustiti dopunu i ažuriranje podataka, što je naročito važno za ovakav tip leksikona koji se bavi osobama koje su živjele na različitim kontinentima. S aspekta proučavanja teme o hrvatskim etničkim skupinama u drugim državama korisne podatke donosi zbornik radova koji se na interdisciplinarni način bavi Bunjevcima.²⁰⁶ Dio radova u središte pozornosti stavio je upravo povijesnu dimenziju bez koje je teško shvatiti genezu selidbe tog dijela hrvatskog naroda. Ovdje treba istaknuti da je u ožujku 2016. umro u 96. godini Ante Sekulić koji je u svojim brojnim radovima, od književnih do kulturnopovijesnih tekstova, ostavio nezaobilazne rezultate o životu Bačkih Hrvata u prošlosti. Što se pak tiče povijesti drugih etničkih skupina u Hrvatskoj, kao i širem istraživanju veza pojedinih naroda s Hrvatima, i tu je vidljiv nastavak zanimanja za pojedine teme. O povijesti Srba u hrvatskim zemljama najviše se objavljivalo u *Ljetopisu Srpskog kulturnog društva Prosvjeta* i to u njegovim raznim rubrikama o historiji, kulturi, sjećanjima, pojedinim regijama i prilozima. Uz to su u već navedenim časopisima objavljeni članci koji se odnose na teme vezane uz Srbe i razne aspekte njihova identiteta u Hrvatskoj. Primjerice, Mato Artuković pisao je o protusrpskim demonstracijama iz 1902., zaključivši da se radilo o nedopustivoj reakciji na uvredljiv članak iz zagrebačkog dnevnika *Srbobran* koje su bile plod gnjeva a ne nekog unaprijed zacrtanog programa.²⁰⁷ U pregledu tradicionalnih i modernih elemenata identiteta Srba u Hrvatskoj najosnovnije podatke koji se odnose na 19. stoljeće iznio je Filip Škiljan.²⁰⁸ Prilog o Budi Budisavljević koji se sastoji od prepričavanja njegovih memoara donio je Željko Karaula.²⁰⁹ Možemo

204 *Enciklopedija Matice hrvatske: iz književne, kulturne, društvene i političke povijesti Hrvatske 1842. - 2014.*, sv. 1: A-G, gl. ur. Igor Zidić, Matica hrvatska, Zagreb 2015.

205 <http://www.pilar.hr/leksikon.html> (pristupljeno 10. 7. 2016.)

206 *Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu: zbornik radova*, ur. Milana Černelić et al., FF-press, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica, 2015.

207 M. Artuković, „Pitanje šteta i odštete u antisrpskim demonstracijama 1902. godine“, *ČSP*, 42(2010), 1, 67-83.

208 F. Škiljan, „Identitet Srba u Hrvatskoj“, *Politička misao*, 51(2014), br. 2, 111-134.

209 Ž. Karaula, „Prilozi za biografiju Budisava pl. Budisavljevića Prijedorskog uz pomoć njegovih neobjavljenih memoara 'Pomenci iz moga života'“, *Senjski zbornik*, sv. 38, br. 1, 2011., 87-129.

primijetiti da se nakon odlaska Nives Rumenjak u SAD, a koja je na vrlo ozbiljan način pristupila proučavanju političke i društvene elite Srba u Kraljevini Hrvatskoj za vrijeme Khuenova banovanja, osjeća nedostatak nastavka sustavnijeg istraživanja te teme. Za produkciju historiografskih članaka o Nijemcima najuputnije je pogledati brojeve *Godišnjaka Njemačke zajednice* koji su nastajali slijedom održavanja znanstvenih skupova pod naslovom „Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu“. Zdravka Zlodi bavila se kulturno-jezičkim sponama između Hrvata i Ukrajinaca.²¹⁰ Ova monografija, koja je po mnogo čemu pionirsko djelo, prokrčila je put hrvatskim čitateljima da se bolje upoznaju s identitetskom problematikom imena Ukrajinaca, Rusina i Malorusa. O Židovima, ponajviše iz demografsko-brojne perspektive, pisali su Milivoj Dreta, Sanja Simper i Ljiljana Dobrovšak,²¹¹ općenito o židovskoj populaciji u Bjelovaru Željko Karaula.²¹² Interes za proučavanje jedne židovske obitelji pokazao je Stipo Pilić koji je istraživao sudbinu daruvarske obitelji Gross, pri čemu u prvom dijelu svoga rada piše o njihovom dolasku na to područje i prvim aktivnostima.²¹³

Povijest novinstva dobila je također nove priloge čime je nastavljeno još uvijek dosta skromno zanimanje i za taj predmet historiografije. Otežavajuća je okolnost što, uz pojedine iznimke, nadležne ustanove, prije svega Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, nemaju odgovarajući ritam digitalizacije novina iz 19. stoljeća ili ne omogućuju dostupnost važnijih naslova na njihovu portalu, pa je tako Hrvatska u debelom zaostatku za većinom susjednih zemalja, a da se ne spominju one razvijenije poput Austrije, gdje je Österreichische Nationalbibliothek stavila na svoju on-line stranicu niz naslova, uključujući primjerice i znatan broj *Agramer Zeitung*a, *Naše Sloge* ili splitskog *Naroda*. Objavljivanjem petog sveska završeno je izdavanje pretiska zadarskog *Kraljskog Dalmatina / Il Reggio Dalmata* koji je bio pokrenut u povodu obilježavanja njegove 200. obljetnice.²¹⁴ Jelena Lakuš i Jelena Vukadin analizirale su pretplatničke liste za razdoblje od 1835. do 1848. u zadarskoj tiskari braća Battara.²¹⁵ O nadzoru ilustriranih

210 Z. Zlodi, *Od Roda do Imena: prilog povijesti hrvatsko-ukrajinskih odnosa*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2012.

211 M. Dretar, *Židovi u ludbreškom kraju: povijesno – demografski prilozi*, Zagreb: Pučko otvoreno učilište D. Novak, 2010., S. Simper, „Prilog demografiji opatijske židovske zajednice“, *Problemi sjevernog Jadrana* 10(2010), 7-30 i Lj. Dobrovšak, „Broj Židova u Hrvatskoj prema popisu 1857. godine“, *Historijski zbornik*, sv. 63, br. 1, 117-133, ista, „Brojčano stanje Židova na području Bjelovarsko-križevačke županije (1857. – 1918.)“, *Radovi zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 4, 2011, 205-235.

212 Ž. Karaula, „Prilog poznavanju najranije židovske zajednice u Bjelovaru do izgradnje prve sinagoge 1881. godine“, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, sv. 12, br. 23, 2013, 150-159.

213 S. Pilić, „Doslavljanje, razvoj, stradanje i nestajanje Židova i najbogatije židovske obitelji iz Daruvara – Obitelj Gross u žrvnju dvaju totalitarizama“, *Zbornik Janković*, 1(2015), br. 1, 123-148.

214 *Kraljski Dalmatin = Il regio Dalmata: 1806.-1810.*, ur. Tihomil Maštrović, Erasmus naklada i Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu - Odjel za informatologiju i komunikologiju Sveučilišta u Zadru, 2011.

215 J. Lakuš – J. Vukadin, „Pretplatničke liste kao izvor podataka za povijest knjige i čitanja: primjer pretplatničkih lista knjiga tiskanih u Dalmaciji u prvoj polovici 19. stoljeća“, *Libellarium: časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova*, sv. 5, br. 1, 2013., 33-70.

priloga u humorističko-satiričkim časopisima banske Hrvatske pod Khuenovom upravom piše Tamara Štefanac.²¹⁶ Dvojac Zoran Velagić i Ines Hocenski obradio je pitanje autorstva u širem vremenskom luku, započevši s 1846. godinom, kad je objavljen Zakon za zaštitu književnoga i umjetničkoga vlasništva, na dalje.²¹⁷ O novinstvu u Požegi s osvrtom na bogato nasljeđe iz 19. st., koje uključuje osnivanje tiskare i časopisa *Slavonac*, piše Tomislav Radonić.²¹⁸ Osvježenje za temu novinstva predstavljaju istraživanja o novinskom oglašavanju. Vlatka Dugački bavi se oglasima u češkim novinama koje su izlazile u Hrvatskoj od 1911. do 1929.²¹⁹, a jedan je katalog posvećen oglašavanju u dubrovačkim novinama.²²⁰ Kakva je bila slika Gospića kao glavnog središta Ličko-karlobavske županije piše Antonia Došen na temelju analize lokalne periodike.²²¹ Priloge na području prikazivanja periodike ponudili su još Maja Polić i Petar Strčić u svojoj knjizi o *Kalendaru Istran*.²²² Uz to, Polić utvrđuje značaj za istarske Hrvate najutjecajnijeg lista *Naša sloga*,²²³ a Nevio Šetić se bavi istarskim tiskom za mladež.²²⁴

O povijesti omladine i njenom mjestu u društvu objavljeno je više značajnih priloga. Filip Šimetin Šegvić bavio se posljedicama kraljevskog boravka u Zagrebu iz 1895. i političkim sazrijevanjem nove generacije koja će obilježiti prijelaz stoljeća.²²⁵ Riječ je nedvojbeno o poticajnom radu čija vrijednost nije samo u otkriću novih podataka, nego i u novoj interpretaciji događaja o kojima su već pisali brojni povjesničari. Ključnu knjigu za razumijevanje položaja zagrebačkih sveučilištaraca u nagodbenom razdoblju napisala je Tihana Luetić.²²⁶ Ona je i u nizu objavljenih članaka dodatno pojasnila različite oblike sudjelovanja studenata u javnom životu.²²⁷ Konačno, važan

216 T. Štefanac, „Cenzurirani ilustrirani materijal u hrvatskim časopisima u vrijeme banovanja Khuena Hédevárnya (1883. – 1903.)“, *Libellarium*, sv. 4, br. 1, 2012., 23-38.

217 Z. Velagić – I. Hocenski, „Autorstvo u hrvatskim zakonima o autorskom pravu od 1846. do 2007. godine“, *Libellarium*, sv. 7, br. 2, 2015., 231-252.

218 T. Radonić, „Povijest novinarstva u Požegi“, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, br. 1, 2012., 39-46.

219 V. Dugački, „Oglasi u češkim novinama u Hrvatskoj, 1911.-1929.“, *Historijski zbornik*, 64(2011), 2, 459-497.

220 *Oglašavanje u dubrovačkim novinama: 1882.-1918.*, katalog, ur. P. Vilač, Lj Kovačić i J. Antić Brautović, Dubrovački muzeji, Dubrovnik, 2012.

221 A. Došen, „Gospić u lokalnim novinama (Ličanin, Hrvat, Srbin i Starčevićanac) na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće“, *ČSP*, 45(2013), br. 2, 327-344.

222 M. Polić – P. Strčić, *Kalendar "Istran" 1869. i 1870. godine: prvo glasilo Hrvata Istre i Kvarnerskih otoka*, Državni arhiv u Pazinu; Povijesno društvo u Rijeci i ogranak Matica hrvatske u Kastavu, 2015.

223 M. Polić, „Prilog poznavanju preporodnoga lista *Naša sloga* (1870.-1915.)“, *Riječki teološki časopis*, 18(2010), 1(35), 267-290.

224 Nevio Šetić, „O periodičnom tisku za hrvatsku mladež u Istri početkom XX. stoljeća“, *ČSP*, 43(2011), 1, 249-263

225 F. Šimetin Šegvić, *Patriotizam i bunt: Franjo Josip I. u Zagrebu 1895. godine*, Srednja Europa, Zagreb, 2014.

226 T. Luetić, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu (1874-1914): društveni život, svakodnevnica, kultura, politika*, Srednja Europa, Zagreb, 2012.

227 T. Luetić, „Hrvatsko akademsko potporno društvo: (1894.-1914.)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 29(2011),

je prilog i objavljivanje knjige enciklopedista Mate Ujevića o omladinskim strujanjima iz vremena hrvatske moderne.²²⁸ Riječ je o starijem rukopisu iz 1930-ih godina koji je koristan istraživačima. Naime, Ujević je i sam sudjelovao tijekom međuraća u jednoj od sastavnica omladinskog pokreta kao angažirani katolik oko lista *Luč* tako da je imao ambiciju sintetski protumačiti kretanja među predratnom mladeži koja je bez obzira na svjetonazorske razlike dijelila zajedničko ushićenje za izravnom akcijom u političkoj sferi djelovanja. Popis osoba koje su doktorirale predmet povijesti od osnivanja Sveučilišta u Zagrebu, točnije od 1889. do 1945. obradio je Damir Agičić.²²⁹ O širenju stranačko-političkih sukoba na Kraljevsku veliku gimnaziju neposredno nakon donošenja Hrvatsko-ugarske nagodbe izvijestila je Ana Biočić.²³⁰

Za povijest zdravstva pojavio se niz naslova koji pokazuje propulzivnost tog historiografskog područja. Najbolji pregled nude časopisi koji su se specijalizirali za znanja o području povijesti medicine poput *Acta medico-historica Adriatica*. Tamo Raul Marsetić piše o zdravstvenim ustanovama u Puli, kojima je naročiti poticaj dala mornarica sa svojim potrebama.²³¹ Spomenimo i biografske prinose o Matiji Gregoru Kraškoviću koji je nakon pada francuske uprave bio okružni liječnik u Kotoru i Dubrovniku a bavio se kao kemičar i uzrocima detonacijskih pojava na otoku Mljetu.²³² O zagrebačkom protomedikusu Ivanu Nepomiku Daubachyju istraživao je Theodor de Canziani Jakšić.²³³ Vladimir Dugački bavio se biografijom Mavra Sachsa, predavača sudske medicine i zdravstvenog zakonodavstva u Zagrebu.²³⁴ O vojnoj bolnici u Bjelovaru iz 1900. godine piše dvojac Dubravko Habek i Rajko Fureš.²³⁵ Martin Kuhar i Stella Fatović-Ferenčić proučili su temu o počecima eugenike u Hrvatskoj, čime su otvorili vrlo intrigantno područje istraživanja koje je do sada bila slabo poznato u povijesnim

311-332, „Studentski štrajk na Sveučilištu u Zagrebu 1908. godine“, isto, 30(2012), 295-326 i „Časopis Luč o okolici i društvenom životu katoličke mladeži početkom 20. stoljeća“, *CCP*, 36(2012), br. 69, 51-84.

228 M. Ujević, *Prilozi za povijest pokreta hrvatske omladine: koncem XIX i početkom XX stoljeća, s osobitim osvrtnom na borbu starih i mladih*, prir. Božidar Petrač, Alfa, Zagreb, 2015.

229 D. Agičić, „Doktori filozofije iz znanstvenog područja povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od 1945. godine“, *Tabula: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Puli*, br. 12, 2014, 23-34.

230 A. Biočić, „Odjek travanjskih nemira 1870. u Zagrebu na Kraljevsku veliku gimnaziju“, *ČSP*, 47(2015), br. 1, 139-166.

231 R. Marsetić, „Le strutture ospedaliere comunali e provinciali a Pola durante il governo austriaco“, *Atti*, 43(2014), Rovinj, 273-316

232 Stanislav Južnič, „Slovenski liječnik i letač balonom Matija Gregor Krašković i njegov rad u Kotoru i Dubrovniku“, *Anali*, 53(2015), br. 2, 351-378.

233 T. de Canziani Jakšić, „Protomedicus Kraljevine Hrvatske Dr. Ivan Christoph Nepomuk DauBach-Daubachy de Dolje u Spomeničkoj knjižnici i zbirci Mažuranić-Brlić-Ružić“, *Acta medico-historica Adriatica*, sv. 8, br. 2, 2010, 211-220.

234 V. Dugački, „Dr. Mavro Sachs (1817.-1888.) - prvi medicinski docent Zagrebačkoga Sveučilišta“, *Acta medico-historica Adriatica*, sv. 8, br. 2, 2010, 377-380.

235 D. Habek i R. Fureš, „Vojna bolnica u Bjelovaru iz 1900. godine“, *Acta medico-historica Adriatica*, sv. 12, br. 1, 2014., 123-134.

radovima.²³⁶ Isti tandem nastavno na djelo Frana Gundruma istražio je njegovo bavljenje seksualnom higijenom, s osobitim osvrtom na spolne bolesti,²³⁷ te antropološke elemente u njegovim istraživanjima s osvrtima na rasne, evolucijske i degeneracijske karakteristike.²³⁸ Stella Fatović-Ferenčić je u suautorstvu obradila još niz drugih tema kao što su uvođenje redgenologije u Hrvatsku, primalje i zagrebačke ljekarne.²³⁹ Livia i Tibor Brisky istražili su kakva je bila zdravstvena skrb za sirotinju u Splitu u prvoj polovici 19. stoljeća.²⁴⁰ Značaj malarije u Puli tijekom 1870-ih obradio je Rino Cigui.²⁴¹ O uvođenju službe hitne medicinske pomoći u Opatiji 1894. izvijestili su Davor Vukobrat i Amir Muzur.²⁴² Tatjana Čulina je zajedno s Višnjom Jovanović pisala o uzrocima smrti kvarnerske djece.²⁴³

Postoji još cijeli niz drugih tema s područja kulturne, socijalne i znanstvene povijesti koje su obrađene u proteklih nekoliko godina, a zavrjeđuju da se iznesu osnovni podaci o njima. Glede glazbene historiografije Miho Demović prikazao je glazbenu kulturu u Dubrovniku pod austrijskom vladavinom.²⁴⁴ Sanja Majer-Bobetko odgovorila je na pitanje o poznavanju hrvatske glazbene zajednice iz 19. stoljeća o renesansnoj glazbi u Dubrovniku i Dalmaciji.²⁴⁵ U članku Rozine Palić Jelavić o Vatroslavu Lisinskom obrađen je njegov opus u širem opsegu preprodnih kretanja.²⁴⁶ Različite teme s

- 236 M. Kuhar – S. Fatović-Ferenčić, „Prostitutes and criminals: beginnings of eugenics in Croatia in the works of Fran Gundrum from Oriovac: (1856-1919)“, *Croatian medical journal*, 53(2012), 2, 185-197.
- 237 M. Kuhar – S. Fatović-Ferenčić, “You must not rely upon the words that very kind and beautiful girls utter, because in that regard, no offence, they all – lie’: Venereal diseases as a motive of Fran Gundrum’s (1856-1919) work on sexual hygiene“, *Acta dermatovenerologica Croatica*, sv. 21, 2013., br. 1, 5-11.
- 238 M. Kuhar – S. Fatović-Ferenčić, „Antropologija jedinke, spolnosti i rase u djelima Frana Gundruma Oriovčanina (1856.-1919.)“, *Acta medico-historica Adriatica*, sv. 13, 2015., 79-96
- 239 S. Darijom Hofgräffer, „Arhivska vrela o Srećku Hofmanu – prvom rendgenologu Bolnice milosrdnih sestara u Zagrebu“, *Medicus*, sv. 20, br. 1, 2011., s Vesnom Ćosić i Blaženkom Miškić, „O primaljama u Brodu na Savi u XIX. stoljeću“, *Acta medico-historica Adriatica*, sv. 13, br. 2, 2015, 303-316 i s Jasenkom Ferber Bogdan, „Kolodvorska ljekarna u Zagrebu - na pragu novog doba“, *Medicus*, sv. 21, br. 2, 2013, 273-288.
- 240 L. – T. Brisky, „Improvement of Health Care for the Poor in Split (Southern Croatia) during the First Half of the 19th Century“, *Collegium antropologicum*, 35(2011), br. 4, 989-992.
- 241 R. Cigui, „La malaria a Pola negli anni settanta del XIX secolo e l’epidemia del 1879“, *Acta medico-historica Adriatica*, sv. 10, br 1, 2012, 69-82.
- 242 D. Vukobrat - A. Muzur, „Povijest hitne medicinske pomoći u Opatiji – prve moderne hitne medicinske službe u Republici Hrvatskoj“, *Medicina Fluminensis*, sv. 49, br. 4, 428-431.
- 243 T. Čulina – V. Jovanović, „Causes of death in children of the Kvarner Bay area (Western Croatia) in the 19th century“, *Medicina fluminensis*, sv 51, br. 2, 2015, 276-282.
- 244 Miho Demović, *Glazba i glazbenici: na području bivše Dubrovačke Republike za vrijeme austrijske uprave (1814. – 1918.)*, Udruga “Stara dubrovačka glazba”, Dubrovnik, 2016.
- 245 S. Majer-Bobetko, „Što je hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću znala o renesansnoj glazbi u Dubrovniku i Dalmaciji?“, *Arti musices: hrvatski muzikološki zbornik*, sv. 45, br. 1, 41-51.
- 246 R. Palić Jelavić, „Društveni, politički i ideologijski kontekst stvaralaštva Vatroslava Lisinskoga na području zborne glazbe. U povodu 190. obljetnice rođenja Vatroslava Lisinskoga i 200. obljetnice rođenja Ljudevita Gaja“, *Povijesni prilozi*, sv. 39, br. 39, 2010, 153-196.

područja povijesti umjetnosti u javnom prostoru i njenih funkcija najviše je prikazivao Dragan Damjanović. Primjerice, o pozadini podizanja javnih spomenika, utjecaju historicizma kao umjetničkom izrazu koji se usporedo prati kroz javne politike Monarhije i zemaljskih vlada, prožimanja nacionalnih ideologija i povezanih povijesnih motiva s umjetničkim rješenjima te gradnji đakovačke katedrale.²⁴⁷ O mjestu fizike i fizičara kao nositeljima moderne univerzalne znanosti na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije iscrpno piše Tihomir Vukelja polazeći od određivanja njihove društvene uloge koje pokazuje da je bila riječ od prevlasti općeobrazovne zadaće nasuprot znanstvene i praktične djelatnosti.²⁴⁸ Na recepciju poduhvata braće Seljan, Janka Šasela, Napoleona Lukšića i Janka Mikića koji su istraživali nepoznate krajeve zemaljske kugle u njihovom zavičajnom tisku ukazala je Sanda Kočevar i time potaknula pozornost na još jednu temu koja bi zbog međunarodne povezanosti bila poželjna za dodatna istraživanja.²⁴⁹

Na kraju se, ponovo dobrim dijelom na poticaj obilježavanja velikih povijesnih jubileja, kao i u ranijem slučaju memoriranja Ilirskih pokrajina i Napoleonove vlasti u dijelu hrvatskih zemalja, veće zanimanje pokazalo prema temama vezanima uz Prvi svjetski rat, što je dobrim dijelom bio i rezultat globalnih utjecaja. Pokazalo se da rezultati nisu izostali i da su teme iz tog rata, koje su dugo bile zaobiđene, prodrle u prvi plan. Historiografija je konačno dobila više radova koji su se usmjerili na istraživanje vojne tematike i na taj način popunile veliku prazninu. Zvonimir Freivogel je objavio knjigu o austro-ugarskoj vojsci²⁵⁰, dok je na temelju održanog skupa u Međančanima otisnut zbornik radova koji se bavio Svetozarom Borojevićem, pri čemu su vojni povjesničari najviše pisali o njegovim prinosima na talijanskoj bojišnici, a valja istaknuti da nisu izostali kritički pristupi koji su istaknuli i slabe strane operativnih planova poznatog feldmaršala.²⁵¹ Za istraživače je još značajan tematski broj časopisa *Fontes* s brojnim izvornim gradivom koji je posvećen Sočanskoj bojišnici, a nastao je suradnjom između

247 Dragan Damjanović, „Javni spomenici, radovi zagrebačkih arhitekata, u Kupinovu, Novom Slankamenu i Vezircu kod Petrovaradina“, *Scrinia Slavonica*, 10(2010), br. 1, 226-243, „Ban Dragutin Khuen-Héderváry, Herman Bollé i grob srpskog kralja Milana Obrenovića u crkvi manastira Krušedola“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 29 (2011), 333-354 i „Herman Bollé – izgradnja i opremanje katedrale u Đakovu (1876.-1884.), *CCP*, 33(2009), 63, 109-127.

248 T. Vukelja, „Profesionalna zajednica i društvena uloga fizike u Hrvatskoj početkom XX. stoljeća“, *ČSP*, sv. 44(2012), br. 3, 703-722, Vidi još i njegov članak za nešto ranija razdoblja „Fizika u hrvatskim pučkim školama sredinom 19. stoljeća“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 29, 2011, 273-310 i onaj s Anom Odak, „Fizika u pučkim školama krajem 19. stoljeća“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 31, 2013., 273-310.

249 S. Kočevar, „Svoj o svome – ondašnji karlovački tisak o karlovačkim putnicima-istraživačima Afrike i Južne Amerike druge polovine XIX. i prve polovine XX. stoljeća“, *ČSP*, 44(2012), 1, 93-109.

250 Zvonimir Freivogel, *Austrougarska vojska u Prvome svjetskom ratu*, Despot Infinitus, Zagreb, 2014.

251 *Feldmaršal Svetozar barun Borojević od Bojne (1856. – 1920.)*, ur. Marino Manin, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2012.

Hrvatskog državnog arhiva i Državnog arhiva u Pazinu.²⁵² Filip Novosel daje podatke o hrvatskim ratnim postrojbama u austro-ugarskoj vojsci s naglaskom na one sastavljene u Slavoniji.²⁵³ O vojničkoj podlozi značenja Pule piše Raul Marsetič.²⁵⁴ Objavljena je i knjiga o 13. zagrebačkom korpusu u ratu.²⁵⁵ Pripadnicima ličke 79. pječaške pukovnije tekst je posvetio Nikola Tominac, ukazujući na njihovo sudjelovanje u jednoj od najtežih sočanskih bitaka.²⁵⁶ Zdravko Matić i Frano Stojić prikazali su povijest austro-ugarskog časnika Moritza Merza, oca blaženika, Ivana Merza, pri čemu su obradili i njegovu životnu dionicu za vrijeme Prvoga svjetskog rata, kada je bio šef željezničke postaje Banja Luka, što im je pružilo mogućnost da opišu i ratno ozračje toga grada.²⁵⁷ Izdvojeno mjesto po svojoj originalnoj koncepciji, interdisciplinarnom pristupu i sustavnom istraživanju zaslužuje monografija Filipa Hameršaka koja donosi kritičku raščlambu hrvatskog autobiografskog korpusa vezanog uz Prvi svjetski rat, ali i zasebna poglavlja o dosezima zapadne historiografije o vojnim, socijalnim i kulturalnim segmentima toga rata.²⁵⁸ Riječ je o opsežnoj studiji koja pokazuje kako zanimanje za Prvi svjetski rat ne mora biti posljedica obilježavanja jubileja, nego težnja da se ostvare ozbiljni rezultati trajnije vrijednosti. Poseban blok posvećen temi zastupljenosti Prvog svjetskog rata u književnosti objavljen je u časopisu *Forum*.²⁵⁹ Davor Mandić piše o problemu premještanja znatnog dijela stanovništva Istre iz Pule i okolice u logore po Austriji i ugarskom dijelu Monarhije, a o istoj temi je nešto ranije svoje rezultate iznio i Andrej Bader tako da je i ta tema sada dosta dobro obrađena.²⁶⁰ O skrbi za djecu iz ugroženih područja tijekom rata pisala je Petra Marinčić, nastavljajući tako istraživa-

252 *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, sv. 21, br. 1, 2015. Najveći broj priloga vezan uz vojnu ostavštinu S. Borojevića obradio je i priredio za objavljivanje Markus Leideck. Vrijedan je i članak Danijele Marjančić koji u velikoj mjeri nadopunjuje spomenuta istraživanja o Borojeviću, kao i ona koje je prije obilježavanja obljetnica ukorio pokojni Milan Pojić (1957.-2013.) izradom kataloga *Vojskovođa Svetozar Borojević: 1856-1920*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2006. Pojić je pisac najboljeg članka o strukturi austro-ugarske vojske u Hrvatskoj, koji je objavljen u *Arhivskom vjesniku* (sv. 43, 2000).

253 F. Novosel, „Hrvatsko-slavonske postrojbe u sastavu austrougarske vojske za vrijeme Prvog svjetskog rata“, *Scrinia Slavonica*, 10(2010), 374, 88-102.

254 R. Marsetič, „Analisi dell'apparato militare Austro-Unagrico a Pola durante la prima guerra mondiale“, *Atti*, 42(2012), Rovinj, 483-520.

255 Mladen Houška – Romana Mačković, *XIII. zagrebački korpus u I. svjetskom ratu*, Muzej Sveti Ivan Zelina, 2014.

256 N. Tominac, „Ličani u „velikom ratu“: jedanaesta sočanska bitka, 17. kolovoza – 12. rujna 1917“, *Senjski zbornik*, sv. 39, br. 1, 2012., 213-250.

257 „Moritz Merz, od Pilsena do Zagreba. Životni i ratni put jednog austrougarskog časnika“, *Historijski zbornik*, 68(2015), br. 1, 31-51.

258 Filip Hameršak, *Tamna strana Marsa: Hrvatska auobiografija i Prvi svjetski rat*, Naklada Ljevak, 2013.

259 Krešimir Nemeč, „Miroslav Krleža i Prvi svjetski rat“, Branko Matan, „Kako je Josip Horvat o svjetskom ratu pisao u svojim novinskim člancima“, Dubravko Jelčić, „Ratno roblje Mile Budaka“ i Renata Jambrešić Kirin, „Zofkin Konj i Adelin Suncobran“, *Forum*, br. 10-12, god. 53, listopad-prosinac, 2014.

260 Davor Mandić, *Istra u vihoru velikog rata: sudbina evakuiraca - 1914.-1918.*, Povijesni i pomorski muzej Istre, Pula, 2013. i Andrej Bader, *Zaboravljeni egzodus: 1915. - 1918.*, 2. izdanje, Općina Ližnjan, 2011.

nja o kojima je do sada najviše tragova ostavila Mira Kolar Dimitrijević.²⁶¹ Riječ je o temi koja zbog obilja sačuvanog materijala o zbrinjavanju djece iz Istre, Dalmacije te Bosne i Hercegovine raznih vjeroispovijesti i nacionalne pripadnosti može ponuditi još mnogo novih radova. Niko Kapetanić prikazao je Konavle u ratu.²⁶² O situaciji u Lici i Senju kao dijelovima Ličko-krbavske županije pisao je Željko Holjevac.²⁶³ Đivo Sjekavica piše o državnom otuđenju zvona na području Dubrovačke županije.²⁶⁴ Branko Ostajmer i Vladimir Geiger istražili su karitativnu stranu djelatnosti đakovačkih društava i ustanova.²⁶⁵ Domagoj Sremić iznio je podatke o poslanicama zagrebačkog nadbiskupa Bauera tijekom rata.²⁶⁶ Dio izdavača odlučio se odmah posvetiti završetku rata. Tako se s posljednjom godinom rata iz raznih perspektiva bave autori zbornika radova koji je također uslijedio nakon održanog znanstvenog skupa.²⁶⁷ O poukama Prvoga svjetskog rata kroz prizmu međunarodnih pokušaja izgradnje modela sigurnosti i njihovih promašaja piše akademik Davorin Rudolf.²⁶⁸ Na tragu obljetničke prigode pokrenuto je i ponovno izdavanje relevantnijih djela poput studije Ive Pilara o visokoj politici i ratu²⁶⁹ i onih u nakladničkoj cjelini „Prvi svjetski rat“ kao što su autobiografska knjižica Branimira Kneževića²⁷⁰, knjiga sjećanja Pere Blaškovića²⁷¹ i sjećanje Grge Turkalja²⁷², kao i pretisak pravila za ponašanje dočasnika i običnih vojnika u boju i izvan njega Slavka Štancera²⁷³ kojima je iscrpne pregovore napisao Filip Hameršak. Na tom se tragu izdvajaju još članak Ivana Hrstića koji je obradio dnevnik Ivana Čovića kao vrijedan izvor o tekućim događajima i to iz gledišta hrvatskog iseljenika koji se dragovoljno borio u sastavu srpske vojske²⁷⁴ kao i analiza motiva Prvog svjetskog rata u

261 P. Marinčić, „Zbrinjavanje gladne djece za vrijeme Prvog svjetskog“, *Lucius*, 11(2012), 16/17, 327-348.

262 N. Kapetanić, *Za cara i domovinu: Konavle u Prvom svjetskom ratu*, Matica hrvatska, Konavle, 2014.

263 „Lika i Senj 1914. Između mira i rata“, *Senjski zbornik*, sv. 41, br. 1, 2014., 329-348.

264 Đ. Sjekavica, „Rekvizicije zvona u Prvom svjetskom ratu na području Dubrovačke biskupije“, *Anali*, 51(2013), br. 2, 541-611.

265 B. Ostajmer – V. Geiger, „Dobrotvorna djelatnost đakovačkih društava i ustanova tijekom Prvoga svjetskog rata“, *Scrinia Slavonica*, 14(2014), br. 1, 159-192.

266 D. Sremić, „Poslanice zagrebačkog nadbiskupa dr. Antuna Bauera u vrijeme Prvog svjetskog rata“, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, 17(2015), br. 1, 155-161.

267 *1918. u hrvatskoj povijesti*, gl. ur. Romana Horvat, Matica hrvatska, Zagreb 2012.

268 D. Rudolf, „Lekcije Prvoga svjetskog rata: uz stotu obljetnicu Prvoga svjetskog rata 1914.-1918. i dvjestotu Bečkoga kongresa 1814“, *Adrias*, sv. 20, Split, 2014., 105-116.

269 Ivo Pilar, *Svjetski rat i Hrvati: pokus orijentacije hrvatskoga naroda još prije svršetka rata*, pr. Zlatko Matijević, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Družba Braća Hrvatskog Zmaja, Zagreb, 2014.

270 Branimir Knežević, *Gledanje u vidjeno: ratovanje u Srbiji 1914. godine*, Fortuna, Strmec Samoborski, 2014.

271 Pero Blašković, *Sa Bošnjacima u svjetskom ratu*, Fortuna, Strmec Samoborski, 2014.

272 Grgo Turkalj-Guslar, *1069 dana na fronti*, Fortuna, Strmec Samoborski, 2015.

273 *Put do pobjede sastavljen za podčastnike i momčad sviju četa brvatske krvi*, Fortuna, Strmec Samoborski, 2015.

274 I. Hrstić, „Dnevnik Ivana Čovića : prilog istraživanju dobrovoljačkog pokreta među Hrvatima u SAD-u u vrijeme Prvog svjetskog rata“, *ČSP*, 42(2010), br. 1, 157-177.

opusu Ante Neimarevića o čemu je pisao Ivan Peklić.²⁷⁵ Poznavanju dijela kulturne politike pridonosi prilog Mislava Gabelice o rasporedu dramskih predstava Kraljevskog zemaljskog hrvatskog kazališta.²⁷⁶ Vrijedno je spomenuti i istraživačke rezultate koji zaključuju ratno vrijeme pojavom epidemijske bolesti kao novom udarcu na populacijska kretanja.²⁷⁷ O zdravstvenim uslugama u bolnicima izvan bojišnica tijekom rata na primjeru Krapine istraživali su Rajko Fureš, Dubravko Habek i Drago Kozina, a o pakračkoj bolnici piše Violeta Herman Kaurić.²⁷⁸ Stručnjaci za povijest medicine analizirali su autobiografske zapise farmakognosta i kemičara Antuna Vrgoča o njegovu zarobljeništvu u Rusiji²⁷⁹ i ratni dnevnik ljekarnika Vojka Arka.²⁸⁰

Premda je uobičajno da nakon svečanih parada polako splasne zanos za obilježavanjem temom, može se primijetiti da do toga nije, barem za sada, došlo i da se mogu očekivati i novi rezultati na tom području historiografije. O tome svjedoči pokrenuta Udruga 1914-1918 koja ima svoju facebook stranicu.²⁸¹ Na njoj dosta često njeni članovi i suradnici donose nove objave o posve nepoznatim podacima koji se vrlo dobro uklapaju u njegovanje kulture sjećanja. Korisne priloge za istraživanje Prvoga svjetskog rata ponudili su razni Muzeji koji su objavili kataloge svojih izložbi vezanih uz pojedine lokalitete širom Hrvatske, a Hrvatski državni arhiv ugostio je i izložbu o Sarajevskom atentatu i izbivanju rata prema dokumentima iz fonda Franjevačkog samostana Duha Svetog iz Fojnice.²⁸² I strana historiografija, koja je prevedena na hrvatski jezik, nije

275 I. Peklić, „Prvi svjetski rat u djelima Ante Neimarevića“, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, 16(2014), br. 1, 25-37.

276 M. Gabelica, „Dranski repertoar Kraljevskog zemaljskoga hrvatskog kazališta tijekom Prvoga svjetskog rata“, *ČSP*, 47(2015), br. 1, 103-138.

277 Nikola Anušić, *U sjeni Velikoga rata: pandemija španjolske gripe 1918.-1919. u sjevernoj Hrvatskoj: metodološki izazovi demografske analize*, Srednja Europa, Zagreb, 2015. i Maja Vonić, „Španjolska gripa u Osijeku 1918“, *Scrinia Slavonica*, 14(2014), br. 1, 217-234.

278 R. Fureš-D. Habek-D. Kozina, „Bolnica Crvenog križa u Krapini tijekom Prvog svjetskog rata“, *Acta medico-historica Adriatica*, sv. 14, br. 1, 2016, 133-144 i V. Herman Kaurić, „Kraljevska zemaljska bolnica u Pakracu - primjer gospodarskog poslovanja velike bolnice u Velikom ratu“, *Scrinia Slavonica*, 14(2014), br. 1, 193-216.

279 Suzana Inić, Stella Fatović-Ferenčić i Nikola Kujundžić, „Humanistika kao sredstvo preživljavanja: svjedočanstvo sibirskog zarobljenika tijekom Prvog svjetskog rata“, *Acta medico-historica Adriatica*, sv. 13, 2015., 31-48.

280 Stella Fatović-Ferenčić i Jasenka Ferber Bogdan, „U ljekarni pravim račune. Poslije podne Abschub ranjenika po jednom Krankenzug – Ratni dnevnik iz Prvoga svjetskog rata ljekarnika Vojka Arka“, *Medicus*, sv. 25, br. 1, 2016., 107-116.

281 <https://www.facebook.com/udruga.1914.1918/> (pristupljeno, 12. 7. 2016.)

282 Katarina Pocić, *Povijesni i pomorski muzej Istre*, Pula, 2014., Baron Gautsch : prva žrtva Prvog svjetskog rata u Istri *Slobodni i kraljevski grad Koprivnica u Prvom svjetskom ratu 1914-1918*, gl. ur. Dražen Ernečić, Muzej grada Koprivnice, 2014.; *Za kralja i dom. Karlovac i Prvi svjetski rat*, Gradski muzej, ur. Sanda Kočevar, Karlovac, 2014.; *Bjelovar u Velikom ratu: 1914.-1918.*, ur. Željko Pleskalt i Mladen Medar, Gradski muzej Bjelovar, 2014.; Jadranka Kruljac-Sever, *Prvi svjetski rat u čazmanskom kraju: predratno, ratno i poslijeratno razdoblje: 1912. - 1920.*, Centar za kulturu i Gradski muzej, Čazma, 2014.; Jasna Uroda Kutlić, *Prvi svjetski rat: u zbirkama Kulturno-povijesnog odjela MMK*, Muzej Moslavine, Kutina, 2014.; Branko Ostajmer – Vladimir Geiger, *Đakovo i Đakovština u Prvom svjetskom*

zanemarljiva tako da su hrvatski čitatelji dobili mogućnost uzeti u ruke i pročitati niz naslova posvećenih pitanjima o uzrocima i povodima rata ili o ratu kao cjelini.²⁸³ Sve su naslove objavili privatni izdavači uz djelomičnu potporu javnih sredstava iz fondova poput onih kojima raspolaže Ministarstvo kulture, a prema pregledu odobrenog novca mogu se očekivati i neki novi naslovi poput sad već standardnog djela Christophera Clarka o uzrocima Prvoga svjetskog rata.

Sve u svemu, radovi iz razdoblja 2010.-2015. dopunili su dosadašnji korpus historiografske literature, pokazali zavidnu razinu produkcije i iznjedrili nova imena među povjesničarima. Ako gledamo opće karakteristike, onda se vidi iz mnogih istraživačkih radova da su ostvareni vrlo korisni rezultati, da oni nude vrijedne modele objašnjenja i da su značajno obogatili hrvatsku historiografiju ili historiografiju koja se bavi Hrvatskom. Kao što je već istaknuto u uvodu samo bi sustavnija analiza ustanovila kvalitetu priloga i pokazala na određenom broju primjera lošiju stranu poput metodoloških slabosti, preklapanja tema, površnog razumijevanja dokumenata, izostanka kritičkog pristupa i neodgovaranja na postavljena pitanja ili izbjegavanja jasnog iznošenja teza. Zamjetan je pad kritičkih priloga koji bi potaknuli kulturu dijaloga i poticali viši stupanj raspravljanja ili razmjene mišljenja. Produkcija je obuhvatila različite dijelove hrvatske povijesti 19. stoljeća, nastojeći pratiti određene trendove s više ili manje uspjeha. Ne može se i dalje govoriti o dominaciji obrade političkog razvoja jer su se nametnuli mnogi drugi predmeti istraživanja. No, i tu bi mogla ležati opasnost jer postoji još uvijek puno praznina i na području političke povijesti i pretjerani prelasci pod diktatom trendova na druge teme mogli bi umanjiti potrebne sposobnosti za poznavanje glavnih društvenih standarda 19. stoljeća i vrednovanje osnovnih tendencija razvoja toga vremena. Stoga bi bilo korisno da se dosljedno dovrše istraživanja koja su započeta i da se pri tome ne izbjegavaju upoznavanja s novim historiografskim pristupima. Tek će uravnoteženi pristup dati bolji uvid, bez slijepih mrlja i kratkotrajnih imaginacija. U

ratu: 1914.-1918., Muzej Đakovštine, Đakovo, 2014.; Ivanka Cafuta, *Iza bojišnice: živjeti u Brodu na Savi 1914.-1918.*, Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, 2014.; Marija Ivetić, *Gruvanje topova na Soči čuje se u Pazinu*, Muzej grada Pazina, 2014.; Mladen Domazet, *Stari Grad u vrijeme Prvog svjetskog rata (1914.-1918.) i talijanske okupacije (1918.-1921.) - zapisi iz vremena*, Muzej Staroga Grada, 2014.; Marina Bregovac Pisk, *Slike Velikog rata u Zbirci slika, grafika i skulptura Hrvatskog povijesnog muzeja*, hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 2014.; *Odjeci s bojišnice: Zagreb u Prvom svjetskom ratu*, ur. Kristian Strukić, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 2015.; *Split i Prvi svjetski rat*, Muzej grada, Split, 2015.; *Zaboravljeni rat: 1914.-1918.*, ur. Tea Rosić, Muzej grada Crikvenice, 2015.; Ružica Černi, *Zapisi o Iloku i Iločanima u Prvom svjetskom ratu*, Muzej grada, Ilok, 2015.; Damir Hrelja, *Dok govore topovi muze (ne) šute: (društveni život Varaždina 1915.)*, Državni arhiv u Varaždinu, 2015.; *Između crnog kipa i Velikog rata: Marija Bistrica u Prvom svjetskom ratu*, Matica hrvatska, ogranak Marija Bistrica, 2015.

283 Annika Mombauer, *Uzroci Prvog svjetskog rata: kontroverze i konsenzus*, Naklada Ljevak, 2014.; David Mackenzie, *Apis: čovjek koji je izazvao Prvi svjetski rat: život pukovnika Dragutina T. Dimitrijevića*, Profil, Zagreb, 2014.; David Stevenson, *1914.-1918.: povijest Prvoga svjetskog rata*, Fraktura, Zaprešić, 2014. i François Bouloc, *Ratni profiteri 1914.-1918.*, Alfa, Zagreb, 2015.

tom se smislu pokazalo da je promatrano područje historiografije doseglo solidne domete, ali da su vidljivi još uvijek mnogi problemi koje treba sagledavati i kroz pitanje udjela institucionalnih osnovica, odnosno načina funkcioniranja dugoročnih znanstveno-istraživačkih projekata.